

Hajdúsági Tükör

14. évfolyam 4. szám

2021. december 20.

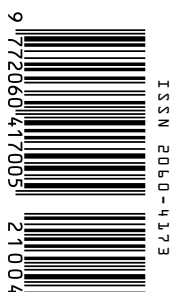
Kulturális és közéleti magazin

500 Ft

A tartalomból:

„Veni, veni Emmanuel”	2	Bismarck – a második birodalom alapítója	12
Hazában, hitünkön, házunkban maradni:	3	Karácsonyi ikon	15
A Török Hódoltság háborúi	6	Nő és férfi	17
Karácsonyi szeretet.	9		

Kiss Attila

„Veni, veni Emmanuel”

Jöjj el, jöjj el Emmanuel!

Jézus eljövételét kéri és várja ez a XVIII. századi francia ének, amely Kodály Zoltán feldolgozásában vált világszerte ismertté.

Karácsony közeledtével mi is – kicsik s felnőttek egyaránt – egyre inkább várjuk a megváltót. Meggyújtjuk az adventi koszorú első gyertyáját, majd a következőket is. Az egész éves hajtás, rohanás helyét a nyugalom, a család veszi át.

A négy gyertya a hitet, a reményt, az örömet és a szeretetet szimbolizálja. Ezen jelentések, illetve gondolatok nem csupán az adventi időszak, de életünk egészének fontos részét kell/kellene hogy képezzék. Ha megpróbálunk a négy gyertyára és a mögöttük megbújó tartalomra gondolni, nyilvánvalóan szebb, egészségesebb életet élhetünk.

Bár a háborúk kerültek bennünket, mégis sok nehézségen vagyunk túl. Egy új, eddig nem tapasztalt – legalábbis a ma élő generációk által nem ismert – megpróbáltatással kerültünk szembe. A vírus okozta világjárvány számos terület újragondolását tette szükségessé. Háború való-

ban nem volt, de ha belegondolunk, most is hadban állunk. Lassan két éve támad az ismeretlenlathatatlán vírus, s bármit teszünk ellene, újabb és újabb formában feltámad. Legyünk türelmesek, hiszen látható, hogy világszerte rengetegen dolgoznak a normális élet visszatéréseért!

Szép lenne, ha a Türelem mellett a Tisztelet is beépülne mindennapi életünkbe. Napjainkban nagyon hiányzanak belőlünk ezek az érzések, mintha eltűntek volna gondolkodásunkból.

Ha nem veszi fel valaki egyből a telefont, idegesek vagyunk. Ha valaki nem úgy közlekedik az úton, ahogy mi szeretnénk, akkor is. Ha valami nem sikerül egyből, feladjuk és persze dühösek, csalódottak leszünk. Mindent akarunk és azonnal, ami még nem is lenne baj. Csak ne legyünk türelmetlenek!

Legyünk türelmesek, hogy velünk is azok legyenek!

A Tisztelet egy ősi keresztény tulajdonságunk, a tízparancsolat is tartalmazza. Sajnos erről is leszokott a mai ember. Azok az értékek, ame-

lyek évszázadok, vagy évezredek óta meghatároztak mindent, ma már nem számítanak. Ha a hagyományok vesztek erejükből, akkor az emberi kapcsolatok is. Így az egymás tisztelete, elfogadása is megkérdőjeleződik. Pedig kellene biztos pontok, kapcsolatok, emberek, akikhez és amikhez ragaszkodunk.

Tiszteljük a másikat, hogy bennünket is tiszteljenek!

Ha ezeket betartanánk, egy jobb világ köszöntené ránk. Ha megváltoztatni nem is tudjuk a körülöttünk lévő mindenséget, tenni mi is tudunk érte.

Áldott ünnepeket kívánok a Hajdúsági Tükör olvasóinak és valamennyi hajdúböszörményi embernek.

Kiss Attila

Hajdúböszörmény polgármestere

Dr. Sári Mihály

Hazában, hitünkön, házunkban maradni: európai program

Az európai filozófia időszámítás előtt görög-római kortól, a keresztény teológia a római birodalom széthullása idejétől, a neveléstudományok a felvilágosodás korától folyamatosan kutatják a kultúra fogalmát, tartalmát. A XIX–XXI. században ezen tudományokon túl a szociológia, a művelődéstudományok, az antropológia és számos más tudományterület és azok interdiszciplinái is keresik a választ az ember és kultúra viszonyait felvető kérdésekre. A XVIII. századi tudományok rendszerében azonban a „szakterületi” specifikáció is jellemző folyamat, a filozófia és a vallás ekkor válik elmarkánsan egymástól. Noha mindkét diszciplína az emberre, az emberi lét végső kérdéseire reflektál, egymás ellentétjei is. „Az ész alapelve és a hité teljesen különbözők, ha ugyan nem ellenségek... A philosophiának különben komoly okai vannak a vallást tisztelni, habár magát alája nem veti is... Nincs intézmény, mely régisége által tiszteletre méltóbb volna mint a vallás;” – írja 1890-ben Barthélemy – Saint Hilaire. A szekularizáció –Thomas Jefferson, az Amerikai Egyesült Államok harmadik elnöke- korában a szétválásztás kapott hangsúlyt, ám mindkét szféra nyert is az önállósággal. A filozófia és teológia szétválása után mára mindkét tudati rendszer új interdiszciplinákat, új tudományterületi integrációkat hozott létre. (Vallásfilozófia, művelődésfilozófia stb) Mindkét szféra az emberre és kultúrájára vonatkozott, a kultúra átfogó kereteket adott azok számára .

A felvilágosodás korának „ember” fogalma a vallás –filozófia – kultúra egységét és nézőpontjait impliciten magában hordta, a tudományterületek szétválása gazdagította az emberre vonatkozó megismerési dimenziókat. J.W. Goethe Das Göttliche (Isteni lényeg ;ford. a szerző) c. 1783-ban írott versében az ember isteni lényeg hordozója, amely forrása a természettől elválasztó kultúra. „Edel sei der Mensch, Hülfreich und gut! Denn das allein Unterscheidet ihn Von allen Wesen, Die wir kennen.” (Nemes legyen az ember, irgalmas és jó, mert egyedül ez különbözteti meg őt minden más dologtól, amelyeket mi ismerünk.” szabad ford.: a cikk szerzője) A „Tiermenschen”, „Edelmenschentum” és a „Gottmenschentum” az ember fejlődésében bekövetkező fokozatok, a két utóbbi fokra egy új kultúra vezethet. Jonas Cohn, a Freiburgi Egyetem professzora a „Der Sinn der gegenwärtigen Kultur” című munkájában külön fejezetet szentel az ember-Isten és kultúra összefüggésének bemutatására: hangsúlyozza a vallás megismerési, etikai, esztétikai, értékelméleti, életmódbeli, jogi aspektusait, s a szabad emberi szellem új kihívásának tartja a „Kulturreligio”-t. A művelődési szakembernek a tudományos megismerés fokán ismernie kell az emberi lényeg vallási –filozófiai – kulturális dimenzióit, a vallás kultúrákövetítő szervezeteit, a fontosabb szervezetek tanait, értékrendjét, a cselekvések mozgató rugóit és mechanizmusait. A teológia és filozófia ugyanarra a valóságra komponált szellemi felépítmény. Mindezeket összefüggésben kell lát-

ni más rendszerkörnyezeti elemekkel, az emberi vallásosság ugyanis nem egyéni attitűd, viselkedés, emóció. Forrása nem a szubjektum, hanem a valóság egy közösség kulturális konfigurációja, amely egy adott kor gazdasági, politikai, jogi, filozófiai, tudományos, művészeti rendszere (mint maguk is kulturális konfigurációk) stb. által is meghatározott kultúra része.

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumában a Római Katolikus Egyház hasonló összefüggésekre hívja fel a figyelmet. „A kultúra szó általános értelemben véve mindazt jelenti, amivel a maga sokirányú szellemi és testi képességét kiműveli és kibontakoztatja az ember. Ismeretszerzés és munka által meghódítani igyekszik az egész világot, az erkölcsök és az intézmények tökéletesítésével pedig emberiesebbé teszi a közösségi életet a családban és az egész társadalomban, végül az idők folyamán műveiben fejezi ki, közli másokkal és örökíti meg lelkének nagy élményeit és törekvéseit, hogy azok sokaknak, sőt az egész emberiségnek felemelkedését szolgálják...”

A kultúrát úgy értelmezzük mint integrált dimenziórendszer, amelynek elemeit az ember által megteremtett kulturális objektívációknak fogjuk fel, amelyek között valósul meg az ember létezési módja. Tárgyi objektívációk, intézményrendszerek, társadalmi hierarchiák, viszonyok, emocionális kapcsolatok, hiedelmek, attitűdök, szokások, magatartások, viselkedési és érintkezési módok, jelrendszerek, tudásobjektíváció rendszer összefüggéseiben él az ember. Mindezek évezredek során váltak az emberi együttélési

Fotó: Internet

Fotó: Internet

keret részeivé, a mindennapi és nembeli létünket integráló keresztény gyökerű európai kultúra az emberi viselkedés szabályozójává vált, attól függetlenül, hogy valaki vallásos vagy nem.

A vallásos szervezetekkel való kapcsolat fontosságát hangsúlyozhatjuk a mindennapi ismereteink alapján is. Közel nyolcmilliárd ember él a Földön, s az emberiség 16%-a az, amely nem tartozik valamely egyházhoz, vallási csoporthoz. A vallási csoportok polifunkcionális szervezetek: a szociális tanulás, a mentálhigiénés problémák kezelésének, a társadalmi identifikációnak, a biztonsági szükségletek megoldásának, az önmegvalósításnak a színterei. Az egyházak gyakran évezredek, sok évszázados tapasztalatokkal rendelkeznek a közösségi munka irányításában, a „konfliktusmenedzsment” terén. Mindezeket alábecsülni nem szabad, s a vallásos szervezetekkel való együttműködés éppúgy nélkülözhetetlen a településmenedzsment folyamatában, mint a kulturális intézményrendszer regionális kiépítésénél, vagy egy nemzetet érintő sorskérdés megvitatásánál.

Arra a kérdésre: „mi a vallás?”, sokféle válasz létezik, a fogalom tartalmát mi az európai és történelmi vallási szervezetek struktúrája, funkciói aspektusából fejtjük ki. A vallás a társadalom kulturális konfigurációja, amely az „egyház” intézményében szervesül, amelyen belül sajátos professzionális papi hierarchia, attól elkülönült vallási közösség (templomi gyülekezet) és kapcsolódó polifunkcionális közösségek fedezhetők fel. A vallás feltételezi a transzcendenst, az iránta kialakított beállítódást (hit), a földön túli létet. A földi világ keletkezésére és a megismerhetőségére vonatkozó mítoszok, hittételek, normarendszerek, normatív viselkedésen alapszik – mindezeket rendszerint a vallás közössége által egységesen elfogadott szent iratok rögzítik –, amelyek a vallásos közösség vallásgyakorlatában (ritusok), a mindennapi életében egyaránt tükröződnek.

A szekta is vallásos szervezet, amely vagy egyházból kiszakadt kisebb közösség, vagy egy-egy karizmatikus személyiség körül kialakult, közös vallási élményt kereső más vallásos szervezetek hitelemeiből, dogmáiból is építkező csoport. A magyarországi vallásos szervezetek rendszerezésében használjuk a felekezet fogalmát is, amely hosszabb ideje fennálló, kisebb hívőszámmal rendelkező, más vallásokkal, egyházakkal együtt élő, papi hierarchiát is magába foglaló struktúrá

jelent. A kultusz lehet vallásos elemeket használó, egyetemes érték- és normarendszerrel nem rendelkező szervezet is, de nem szükségszerű, hogy a közös hit kösse össze a kultikus szervezet tagjait. Az ilyen laza, diffúz szervezetben a rituálé szerepe fontossá válhat, s gyakran nem vallásos funkciót tölt be a rituálé követőinek köre. Az egészségkultusz, a bio-kultusz, a természetkultusz a holisztikus szemlélet erősödését jelzi (vegetarizmus, írisz-diagnosztika, bio-árammal gyógyítás, reiki – makrokozmosz – energia bekapcsolása a gyógyításba, feng shui, agykontroll, sámán-gyógyítás stb.). A szociológia megkülönbözteti az új vallási mozgalmakat is, amelyek gyakran szektaszzerűen, mozgalomként, olykor politikai szervezatként funkcionálnak (UFO-hit: Erich von Däniken: Istenek ivadékai vagyunk; New Age; természetvallású Zöldek stb.). A vallás megélésének többféle módja-mélysége lehet. Andorka Rudolf az alábbi dimenziókat különíti el: – hit bizonyos vallási tételekben, – bizonyos rituálék gyakorlása (istentisztelet, imádság), – vallási ismeretek, – vallási élmények (Istennel való személyes kapcsolatot), – vallási erkölcsi normák betartása. Az egyes dimenziók is széles skálán jelenhetnek meg, de egyszerre aligha jellemzők a vallásos embert, sőt a hívő ismerheti a vallásos tételeket, miközben nem jár templomba, vagy épp a vallás-erkölcsi normákat sérti. Noha a vallásosság dimenziói befolyásolják a vallásos közösségekbe tartozás megválasztását, inkább azt tapasztaljuk, hogy a normatív vallásos közösségek a vérségi kötelek, a lokális –regionális téri struktúrák rendező elve, az etnikai-kulturális vagy generációs meghatározottság mentében is teremtődnek s működnek. Ebben a világban otthon vagyunk, identitásunk szervesen fejlődik, biztonságban érezzük magunkat, alkotni vagyunk képesek, közösségünk és környezetünk rendszerei jól ismertek, s távlatokban is tervezhetjük a jövőnket.

A vallás világrendszerei

A vallások keletkezésére vonatkozóan eltérő magyarázatokat adnak a materialista és nem materialista nézőpontot képviselő tudományok. Ludwig Feuerbach a vallás ismeretelméleti gyökereit vizsgálva a félelmet és a tudatlanságot jelöli meg mint keletkezés okát. Karl Marx és Friedrich Engels a vallást a kizsákmányoló társadalom releváns jegyének, osztálykonfliktusokban a kizsákmányoló osztály szövetségesének tartja. Nem a vallással szembeni harcot tartják fontosnak, sokkal inkább a tőkés tulajdonviszonyok megszüntetésében látják a vallás elhalását, vagyis a vallást az egyenlőtlen osztályviszonyok termékének tekintik. Kozma Tamás a vallásos szükséglet eredetét kutatva négy elmélet-csoportot különített el:

1. A szociálandropológiai elméletek csoportja a természeti kihívásokkal, a közösségi élmények megélésének szükségleteivel, vagy az álomból és az abból eredeztethető másik világ elemeiből vezeti le. (Pl.: Leo Frobenius kulturmorfológiai elmélete, E. Durkheim „önmagára reflektáló társadalom elmélete” stb.)

2. A szociológiai magyarázatban a vallás a társadalmi-hatalmi viszonyok anyagi világtól független, transzcendens tükröződése, vagy a társadalmi munkamegosztásból, származik, illetve a vallás mint „ópium” (Marx) jelenhet meg.

3.) Kozma a filozófiai elméletek csoportját az emberi megismerő tevékenység folyamatával, annak kudarcaival kapcsolja össze, a vallást egye-

temes emberi szükségletként nevezi meg, amelynek része a transzcendens egyéni megtapasztalása, a feltétlen függés. (Skolasztika, reformáció, egzisztencializmus)

4.) A pszichológiai megközelítés a félelmet, a személyiség pszichikumának tudatalatti és tudatalóttis rétegeit (freudizmus), a tudat sajátos szerkezetét (Allport) tekinti a vallás keletkezésének okaként.

A vallásos szervezetek tipizálása rendkívül nehéz, több nézőpontból értékelhetjük azokat. A természeti népek körében kialakult vallások sokféle módon jelenhetnek meg (animizmus, totemizmus, fétisizmus stb.) Ismerünk többisten-hitet (ókori görög, római, egyiptomi vallási rendszerek), egy isten hitet (keresztény, iszlám, zsidó vallások). Ismerünk nemzeti vallásokat (sintoizmus, konfucianizmus) s beszélhetünk államalkotó egyházról (István kori Magyarország római katolikus egyháza). Helmuth von Glasenapp nyolc etikailag fejlett vallást különített el: a hinduizmust, jainizmust, buddhizmust, a kínai univerzizmust, a párszizmust, a zsidó vallást, a kereszténységet és az iszlámot. A szerző az utóbbi két kiemelt vallást „történeti isten-kinyilatkoztatás vallásai”-nak, az előbbi hármat „örök világtörvény vallásai”-nak nevezi.

A világ vallási megoszlása más szerző szerint az alábbi

Kereszténység	(31,5%)
Islám	(23,2%)
Vallástalan	(16,3%)
Hinduizmus	(15,0%)
Buddhizmus	(7,1%)
Népi vallások	(5,9%)
Más vallások	(1%)

A vallási rendszerek konfliktusai

Az örök világtörvény vallásai nem térítő jellegű szervezetek, nem építettek ki világot átfogó egyházi rendszert, az egyes vallások földrajzilag jól elkülönült téri és társadalmi rendszerek sajátjai. Tanításaik egy-egy eleme azonban modern szekták, kultuszok új vallási mozgalmak hittételeiben Európában, az amerikai kontinensen, Ausztráliában is előfordulnak, a hazai és európai művelődési szakemberek mindezekkel találkozhatnak a helyi társadalomban.

A két legnagyobb tábor a keresztény embereké és az iszlám hívőké. A kereszténység és az iszlám hitelesítő vallások, amelyek történetileg a Földközi- tenger medencéjének környezetében fejtették ki hatásukat. A kereszténység – kiszakadva a zsidó vallásból – az időszámítás utáni 1. században elterjedt a kelet-római provinciák területén. Tanaiba a görög, római, egyiptomi, iráni vallások mítosz-elemei és tudástárai is beleszővődnek. Időszámítás után 313-ban Nagy Konstantinus a Milánói ediktumban biztosította a keresztény vallásgyakorlat szabadságát, s 323-ig államvallássá tette a kereszténységet, majd 325-ben a niceai zsinaton megfogalmazták a keresztény vallás hittételeit.

Krisztus után fél évezreddel később született a kurejs délarab törzsből származó Mohamed arab próféta (i. u. 570 vagy 571–632) 40 évesen írta meg a Koránt, alapította meg az iszlám vallást. Tanaira a zsidó és keresztény vallások egyaránt hatottak, de a korabeli arab közösségek élethelyzetét, életmódját, saját erkölcsi mércéit és törvényeit, tudásanyagát foglalta a vallás szent könyvébe. A középkori kalifátusokért folytatott harcban alakult ki a síita és szunni-ta felekezet, az előbbiből szakadtak ki a szekták

Borók Imre

A Török Hódoltság háborúi

A Magyarország elleni török hadjáratokat nem jellemezte egységes katonamennyiség (létszám). Más volt a tekintélye egy szultáni hadjáratnak, s más volt a renoméja egy nagyvezíri háborúskodásnak, éppen úgy, mint ahogy egy török vilájet (tartomány) pasája által vezetett mezei csatának, vagy épp egy szandzsák (vármegye) bégeje irányította várostromnak is. Ezeket mind különféleképpen becsülték meg a kortársak, s méltányolták maguk a résztvevők is.

Alapvetően kétféle hadjáratot indítottak Magyarország ellen az oszmán- törökök. A birodalmi hadviselés mindig nagyobb szabású volt, mint a regionális jelentőségű, kisháborús török hadjárat. Azért nem volt teljesen mindegy a magyarok részére, ha maga a Fényesség Padisah készült Bécsre, vagy Budát elfoglalni, vagy pedig a simontornyai bégre parancsoltak rá: foglalja el a döbröközi palánkvárat, esetleg ostromolja meg Hídvég párkányát, netán vezessen lovas rablóportyát Csókakő vidékére.

Minden magyar hősiesség ellenére se egybevetethető, Zrínyi Miklós helyzete 1566-ban, Szigetvárnál, ahol a teljes birodalmi hadsereggel és Szulejmán török szultánnal néztek szembe a várvédők; vagy Dobó István gondjai Egernél, 1552-ben, ahol egy birodalmi hadsereggel kellett szembenézniük az erődítmény katonáinak; netán Szondi György tényállása, mikor 1552-ben Drégelynél kellett megvédelmeznie a várat, Ali budai pasa serege ellen.

Míg Szigetvárnál a birodalmi elit katonák harcoltak a magyarok ellen, nagyjából százezer harcossal, addig Egernél a hadjárat végén járó, kivérzett, elfáradt, rengeteg várostromot sikeresen megvalósító haderő küzdött Dobóék ellen. Nem lehettek a törökök sokkal többen negyvenezer vitéznél. Drégelynél Szondi várát a budai pasa regionális hadereje ostromolta meg, mint egy 12000 oszmán hadfival.

Az összevetés kedvéért azt is lehetne írni: nagyságrendileg Szigetvárnál Európa összes hadereje felvonult Zrínyiék ellen, Egernél a teljes Habsburg Birodalom serege támadt rá Dobóékra, míg Drégelynél Szondi György az egész Magyar Királyság hadinépe ellen küzdött.

A török hadak létszámát a kortársak mindig is túlbecsülték. Gárdonyi Géza regénye maga is kétszáz ezer ostromlóról ír, csak hogy a korabeli történetírók mindig is a teljes létszámmal számoltak, s nem vonták le a veszteségeket sem. A Birodalom teljes hadereje nem lehetett egy időben több, mint kétszáz ezer harcos. Csak hogy ez a teljes létszám sohasem támadt egy helyen, egyszerre, egyetlen fronton, hiszen a már elfoglalt területeket, országokat, tartományokat, várakat is őrizniük kellett. Emellett a korabeli ellátási viszonyok, is lehetetlenné tették volna ezt az állítólagos létszámot. Még a hatalmas jövedelem sem volt elegendő ennyi zsoldos katona kifizetésére. Eger viszont nem is volt olyan jelentős erődítmény, mint mondjuk Győr, vagy Pozsony, Nagyvárad vagy Kolozsvár. Az 1552-es hadjárat teljes hadereje megközelíthette akár a hetvenezer harcost is. Ám Ahmed pasa kezdeti hadereje nem haladhatta meg a 40000 főt, míg a budai pasa ereje még a tízezer harcost sem.

Ez egyébként arra is utalt, hogy a birodalom központjában, Konstantinápolyban (Isztambul-

ban) mekkora jelentőséget tulajdonítanak a hadjárat sikerének.

A Hódoltság másfél-két évszázada alatt nem kevesebb, mint ötven különböző hadjáratot vezettek a törökök Magyarország ellen. Ezeknek mindig pontosan kijelölték a hadicéljait. A kisebb portyázások, néha nem voltak egyebek, mint egy-egy seregmustra, meglepetésszerű hadiszemle lezárásai.

Az Oszmán Birodalom európai részét a törökök Ruméliának nevezték, míg az ázsiai rész neve Anatólia volt. Az utóbbi seregestjei nem minden esetben vettek részt a hadjáratokban, hisz nekik is meg kellett kísérelniük a perzsák elleni hódítások kiterjesztését. Lovasság és gyalogság mellett a tűzérés is jelentős szerepet kapott a török hadseregben. Az isztambuli központból elinduló sereget mindig kiegészítették az útba eső, kisebb regionális seregestekkel is.

A másik, nagyon jelentős tényező, mely gátat szabott az oszmánok magyarországi terjeszkedésének, nem volt egyéb, mint a hatalmas távolság. A kutatók úgy számolnak, hogy az Isztambul és Buda közötti óriási távolságot (nem légvonalban számolva kb. 1500 km!) a török hadsereg nagyjából három hónap alatt tette meg gyalogosan menetelve. Mivel Kászim napjára (október 26.-a) a törököknek hagyományosan be kellett fejezniük a hadjáratot, áprilisi indulással számolva, egy-egy magyarországi hadjáratra négyhat hétnél, esetleg két hónapnál több nem jutott. Bécs 1529-es ostromát Szulejmán szeptember 22-én kezdte meg, s október 15-én már fel is kellett adnia.

A harmadik jelentős tényező, mely befolyásolta a törökök magyarországi hódításait, nem volt más, mint a zord időjárás. A kis jégkorszaknak is nevezett idő, a szinte folyamatos esőzések, gyakran elpusztították szinte a teljes termést. A Duna vize is sokszor befagyott. A kitörő éhínségeket nagyon nehéz volt megfékezni. A tél november-től márciusig húzódott, rengeteg hóval, sok jéggel. A tavasz sokszor késett. A nyár hűvös volt, s alaposan le is rövidült. Az őszi hatalmas esőzéseket hozott. A száraz évszakban minden víz eltűnt a folyóvölgyekből, míg a nedves évszakban mindent elborított a kiáradt víz.

Szultáni (birodalmi) hadjáratok Magyarország ellen

1526. augusztus 29-én, a mohácsi csatában vezette Szulejmán török szultán hadait Magyarország ellen. Itt és ekkor a teljes birodalmi hadsereg állt szemben Lajos király és Tomori Pál fegyveres erőivel. Vagyis legfeljebb tízezer gyalogos janicsár és legfeljebb 25 ezer lovas szpáhi, 160 különböző méretű ágyús tűzéréssel megerősítve. A teljes hadsereg létszáma elérhette akár a 60-80 ezer katonát is, de ennek jó része nem volt fegyvelmezett, reguláris, teljesen felszerelt zsolddal ellátott katona. Csak az udvari haderő létszámát egészítették ki ezek. A távolabbi, afrikai és ázsiai tartományok is mind elküldték haderejüket a szultán parancsára.

A szultán személyes megjelenése óriási jelentőséggel bírt, nemcsak katonai szempontból, hanem vallásilag is. Szulejmán nemcsak oszmán

Fotó: Internet

szultán volt, hanem muszlim kalifa is egyben. Egyetlen európai uralkodó vetélkedhetett volna talán csak vele jelentőségében, ámde a német-római császár személyesen sohasem tisztelte meg jelenlétével a keresztény hadsereget. A szultáni hadjáratok csaknem mindig elérték tervezett céljukat, már ha azok egyáltalán reálisak voltak. Szulejmán szultán nem kevesebb, mint hét hadjáratot vezetett Magyarország ellen, közülük csak kettő nem érte el a célját (Bécs 1529, Kőszeg 1532). Utódai közül csak III. Murád szultán járt a Hódoltságban, a tizenöt éves háború ideje alatt, (1596), mikor sikerült elfoglalnia Egert. Végül II. Musztafa háromszor látogatta meg a Birodalom veszélybe került végvidékét, 1695 és 1697 között. Személyes megjelenésével akarta megfordítani a felszabadító háború eredményeit. Ámde a zentai csatában a szultán hadai vereséget szenvedtek Savoyai Eugén herceg seregétől.

A nagyvezíri hadjáratok

Ezek ugyanúgy birodalmi felhatalmazású hadjáratok voltak, mint a szultán összecsapásai, ám jelentős presztízs csökkenéssel jártak. Hiszen egy nagyvezír, legyen bármekkora hatalma is egyébként, tulajdonképpen nem volt más, mint egy bármikor lecserélhető, kudarcáért végső soron azonnal kivégezhető rabszolga. Még az olyan jelentős nagyvezíreknek is számolni kellett ezzel, mint Pargali Ibrahim pasának (Szulejmán személyes barátja!). Rüstem pasa (a szultán sógora!) sem járt jobban, őt is többször lecserélték. Szokoli Mehmed pasa 14 esztendeig volt a birodalom második embere.

A XVII. század második felében a híres-hírhedt Köprülü család tagjai sem tudták megállítani tartósan az oszmán birodalom hanyatlását. Pedig Köprülü Mehmed pasa (1656-1661), vagy Köprülü Fazil Ahmed pasa (1661-1676), éppen úgy, mint Merzifoni Kara Musztafa pasa (1676-1683) szintén mindent megtettek ennek

érdekében. Köprülü Fazil Musztafa pasa nagyvezír, maga is elesett a szalánkeméni csatában, ám személyes áldozata is hiábavalónak bizonyult. A Köprülü családhoz hét nagyvezír köthető, akik jelentős szerepet játszottak az Oszmán Birodalom történetében. Csakhogy az a válság, melyet meg akartak oldani, egyszerre volt politikai és katonai, gazdasági és pénzügyi vonatkozású. Minden gondot, egyszerre, nem oldhattak meg. Ez a válság egyaránt hatással volt a társadalomra és a kormányzásra, de az egész civilizációra, ám még a vallásra is.

Olykor bizony még az is előfordult, hogy egy-egy alkalmatlannak bizonyult nagyvezírt leváltották a rangjáról. Ilyenkor, ha szerencséje volt, nem végezték ki. Számára kedvező fordulatok után akár még vissza is helyezhették a méltóságába. Némelyik akár háromszor-négyszer is viselhetette a második legfényesebb oszmán rangot.

Ha a nagyvezír vezette a hadakat, ő szintén mozgósíthatta a Birodalom minden erőforrását, így nemcsak a ruméliai (európai) csapatokat, de az anatóliai (ázsiai) seregeket is.

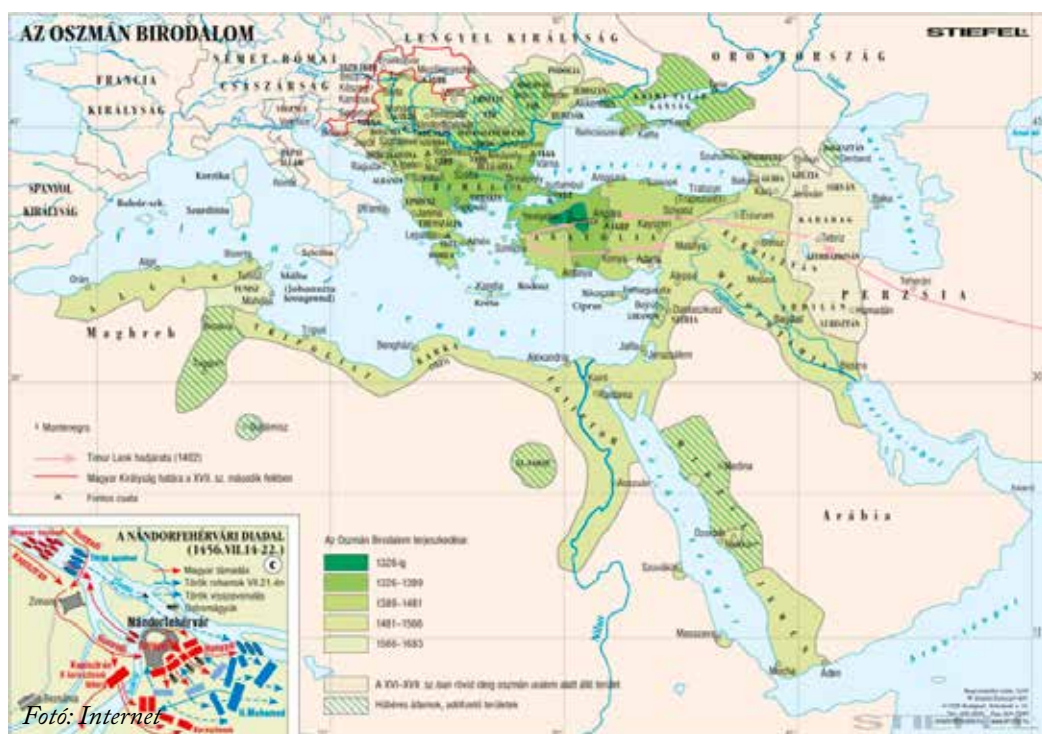
Magyarország ellen nem kevesebb, mint tizenhárom olyan hadjáratot indítottak a törökök, ahol maga a nagyvezír személyesen irányított. A tizenöt éves háború ideje alatt (1590-1606) Szinán pasa volt az első, aki hadjáratot vezetett. Őt Bocskai István Gyurgyevónál legyőzte. A hadjárat célja Palota és Veszprém, valamint Győr elfoglalása volt. Damat Ibrahim nagyvezír azért érkezett, hogy Kanizsa fontos várát elfoglalja. Az erődítmény megszállása után egy teljesen új közigazgatási egységet, vilajetet szerveztek a frissen birtokba vett Kanizsa köré. Jemisci Haszán pasa nagyvezír Székesfehérvár visszavételét és megtartását tűzte ki célul. Lala Mehmed pasa, mint nagyvezír, Estergom biztonságáért felelt. Ő volt az, aki felajánlotta a királyi koronát Bocskai István erdélyi fejedelemnek, aki azonban nem fogadta el, s nem is használta a fejéket. Az erdélyi fejedelmek fékmentésére, megregulálására is ügyeltek hadjárataik idején a nagyvezírek. Köprülü Fazil Ahmed pasa Érsekújvár bevételét tartotta elsődleges céljának 1663-ban. Egy esztendő múlva Kanizsa felmentésére érkezett hazánkba. Kara Musztafa pasa 1683-ban Bécs ostromára érkezett, míg Szulejmán pasa Budát szerette volna felmenteni, 1686-ban. Mint láthatjuk, a nagyvezírek célpontjai Magyarországon mindig is a legerősebb várak voltak.

Szerdárok is vezethettek hadseregeket a Hódoltság és Erdély ellen

A szerdár szó jelenése: katonai vezető, egy konkrét feladat elvégzésére kijelölve. Megbízásának idejére széles körű jogokat kapott. Kinevezésével kívülálló lett a rangsorban. Még a szandzsákbégek és a beglerbégek, sőt a vezírek és a pasák is engedelmével tartoztak neki. Ilyen szerdárokat leginkább akkor neveztek ki a hadjáratok során, ha el akarták kerülni a kétfeltes harcokat. Ekkor mondjuk a nagyvezír küzdött Anatóliában, míg a frissen kinevezett szerdár Ruméliában.

Ez fordult elő 1552-ben először, mikor Kara Ahmed pasa másodvezír lett a szerdár, így parancsolhatott még a budai beglerbégnak, Ali pasának is. Míg az előbbi magával hozta ötvenezres hadseregét, addig Ali csak a saját, budai tízezres hadára támaszkodhatott.

Később még az is előfordult, hogy a bosnyák beglerbég, mikor szerdár lett, parancsolt a budai pasának, noha igazából alacsonyabb rangú kato-

na volt, így a szerdár részesedett a főhatalomból, noha időben és térben korlátozva volt. Amennyiben több azonos rangú személy vett részt a török hadjáratban, mindig tisztázták, hogy kié a főhatalom. 1552-ben fordult elő először, hogy szerdárt neveztek ki a magyarországi hadjárat élére. A Hódoltság végéig még nyolc alkalommal neveztek ki szerdárt a hódító hadsereg vezetésére. Többnyire a fontosabb erődítmények védelmére, Buda és Esztergom felmentésére, Tata és Várad várának ostromára, vagy az Erdélyi Fejedelemség megbüntetésére jelölték ki a szerdárokat. (1659-ben, majd egy esztendővel később is, Szejdi Ahmed budai pasa kapta meg ezt a címet, így automatikusan vezíri rangra emelkedett, s ideiglenesen helyet kapott a dívánban, a Birodalom legfontosabb irányító testületében).

A ruméliai (európai, balkáni) jelentőségű hadjáratok

Ezek a háborúk már nem összbirodalmi érdekeket szolgáltak, kisebb jelentőségűek voltak, helyi harcoknak számítottak. Természetesen ezekben is hatalmas hadseregek vettek részt, ám közel sem rendelkeztek olyan létszámmal és akkora haderővel, mint a birodalmi és nagyvezíri, vagy a szerdári csapatok. Például nem vettek részt bennük portai janicsárok és udvari nehézlovások sem. Ez természetesen annak is volt köszönhető, hogy Magyarország a Birodalom végvidékén terült el, sohasem éltek lakói teljes békességben. Amennyiben külső támadás érte a Hódoltságot (mondjuk a Habsburgok részéről), bevetették a birodalmi hadsereget. Ha kisebb erejű támadás történt, annak elhárítását a budai pasára bízták.

Valahányszor a teljes ruméliai hadsereg-re szükség volt a Magyarország elleni harcban, segédcsoportok is érkeztek Havasalföldről és Moldvából. Majd megjelentek nálunk a rettegett tatárok, a krími és nogáji hordák tagjai is, Budzsákból és Dobrudzsából, esetleg Jediszánból és Dzsambulakból. Többnyire a krími tatár kán parancsolt nekik. Ilyenkor a tatár hadsereg centrumát maga a kán parancsnokolta, míg a jobbszárnyát a kalga, vagyis a kán hadvezére irányította, a sereg balszárnyát a kán trónörököse, a nureddin vezette. Alájuk tartoztak a mirzák, akik a portyázó seregtesteket vezették a magya-

rok ellen. Ezek a bejek többnyire a jelentős krími tatár nemzetségekből származtak, a Sirinek és Barinok, Mangitok és Arginok, Szidzsuiutok és Kipcások nemzetségfői közül kerültek ki.

A regionális jelentőségű hadjáratokban természetesen részt vettek a balkáni szandzsákok és vilajetek hadinépei is. Mindössze háromszor történt meg a Hódoltság történetében az, hogy ekkora jelentőségű támadás érte a magyarokat. Kettőt közülük Jahjapaszáde Mehmed szend-rői bég vezetett. Célja nem volt más, mint Buda és Pest védelme. 1551-ben Szokollu Mehmed ruméliai pasa hódította meg Becsét, Csanádot és Beckserek várát a Tisza mellett.

A budai pasa hadjáratai

A legtöbb hadjáratot magyarok ellen a budai pasák vezették (értelemszerűen 1541 után). Nemcsak amiatt volt ez így, mivel egykor magyar főváros volt, emde egyben a legfontosabb végvárnak is számított a Hódoltságban. Hiszen Buda várát, az ország egykori székhelyét, a Hódoltság ideje alatt sokszor megostromolták, számtalanszor szerették volna visszafoglalni a keresztények, mielőtt 1686-ban ez sikerült volna nekik. Az is sokszor előfordult, hogy a kisebb-nagyobb török seregek Buda környékén gyülekeztek, innen indultak el a hadjáratra. Buda beglerbége, egyedül a Török Hódoltságban, maga is tarthatott dívánt, fontos tanácskozást. A budai pasa címének elnyerése gyakran vezíri rangot is jelentett egyben.

Rangban mindig is más magyarországi vilajetek irányítói felett állt, méltóságban megelőzte a többi tartomány pasáját, legyen az Temesvár vagy Győr (Pápa), Kanizsa vagy Várad, Újvár vagy Eger beglerbége. Ő irányította így gyakorlatilag az egész Hódoltságot is. Legfeljebb egy kinevezett szerdár, vagy egy nagyvezír parancsolhatott neki a szultán után. Szinte egy teljes hadsereg volt rábízva. Körülbelül tízezer janicsárnak parancsolt. A budai pasa irányította a lovas szpáhikát is, mind a vilajetekben, mind pedig a szandzsákokban. Teljes hadereje (melyet sohasem vihetett magával egyszerre!), elérte és meghaladhatta akár még a 25 ezer főnyi sereget is. Lovas katonák és gyalogosok éppen úgy az irányítás alá tartoztak, mint ahogy a tüze-
rek

(topcsik) is. Gyalogos azabok és lovas akindzsik éppen úgy szolgáltak a seregben, mint irreguláris harcosok, martalócok és gönüllük is.

Természetesen nem hiányozhattak a budai pasa seregéből a kiegészítő egységek tagjai sem: a vár iparosai és fegyverművesei, de még a zenészek, vagy a muszlim imahelyek alkalmazottai is részt vehettek a hadjáratokban. A Duna-menti erődítményben biztosan állomásoztak vízi egységek is. Külön parancsnok állomásozott nemcsak a Dunán és a Tiszán, de a Dráván, sőt még a Mura folyón is. A Balaton is önálló vízi előjárót, kapudánt kapott. A tavon is külön flotta állomásozott.

A budai pasa hadjáratai arra voltak jók, hogy kiszélesítsék a birodalmi hadsereg által elért eredményeket. Számos kisebb-nagyobb várat erődítményt foglaltak el a magyaroktól. A budai pasák tartották szellem Erdélyt is, ők fegyelmelték meg, ha kellett, a fejedelmeket is. Sokszor rajtuk is függött, ki lett kinevezve Erdélyuralkodójává, támogatásukon igen sok múlt. Mindemellett kötelességük volt a vilájetek pasáinak, beglerbégjeinek ellenőrzése, irányítása.

A Török Hódoltság hadjáratainak egyharmadát, majd húsz hódító próbálkozást irányítottak a budai török pasák. Ők hódították meg Hatvant, Ozorát és Simontornyt, Ezek a pasák terjesztették ki a török uralmat a Maros völgyére. Ők foglalták el a nógrádi és a gömöri magyar várakat. Ők ostromolták meg Kaposvárt és Füleket. Ezek a budai pasák támogatták Bethlen Gábort, trónra lépésekor és hadjárataiban egyaránt. Szejdi Ahmed volt a budai pasa, aki kifosztotta Erdélyt a büntetőhadjárat során, és 1660-ban felgyújtotta a hajdúvárosokat. A budai pasák támogatták többnyire a kurucokat is, Isztambul utasításainak megfelelően.

Előfordult azonban az is, hogy egy-egy vár ostromával kudarcot vallottak (mint Ali pasa Szigetvárnál, 1556-ban.). Ilyenkor rettegtek a selyemzsinórtól, hiába volt nagy hatalmuk. A Török Hódoltság ideje alatt több mint hatvan budai pasa váltotta egymást. Egyáltalán nem volt ritka, hogy egyikük-másikuk többször is betöltötte ezt a méltóságot.

Fotók: Internet

A regionális, országrészekre kiterjedő, vilájetbeli, tartományi hadjáratok

Minden egyes török tartománynak megvolt a különleges feladata Magyarországon.

A temesvári vilájet főként Erdélyt figyelte, az ottani eseményekbe avatkozott bele legtöbbször. Természetesen a temesvári pasa hatásköre alá tartozott a vilájet (tartomány) összes szandzsákbégsége (megyéje) is: Modava és Csanád, Lippa és Gyula, de még Jenő is. Győr és Pápa vilájete Bécset, a császárvárost kísérte figyelemmel, valamint Észak-Dunántúlt. Az érsekújvári vilájet pasájának hatáskörébe tartozott a volt Bányavidéki Főkapitányság ellenőrzése, vagyis a Felvidék szemmel tartása. Ezt az alsó-magyarországi főkapitány próbálta akadályozni valamiféleképpen. Az egri vilájetpasa igazgatása alá tartozott a hatvani és szolnoki szandzsákbégség területe is. A váradi török pasa kötelessége volt még a korábbi Tiszántúli Főkapitányság ellenőrzése, Erdéllyel egyetemben. Ezt a felső-magyarországi főkapitánynak kellett korlátoznia. A kanizsai vilájet pasája alá volt beosztva a pécsi és a szigetvári szandzsák. A kanizsai pasa vagy beglerbég azt a feladatot kapta Isztambulból, hogy tartsa szemmel a Dél-Dunántúlt, a Vendvidéket és Szlavóniát, no meg Horvátországot is.

Az egyetlen vilájetbeli katonai akciók ritkán eredményeztek hatalmas térségek meghódítását, újabb területek szerzését, Inkább kisebb erősségek – meglepetésszerű – megszerzését jelentették. Az ellenséges portyázókat is féken kellett tartaniuk.

Gyakran nem is tekintették őket igazi háborúnak, legfeljebb kisebb csatározásnak, ami csak arra jó, hogy fenntartsa a harci készséget. Igazi hadiállapottá se fajulhatott el sohasem. Tényleges háborúk folyamán azonban mégis fontos szerepük lett: mellékfrontokat nyitottak, ellenséges csapattevéket kötöttek le, segélyhadakat riasztottak vissza.

Annak idején, mikor Szulejmán szultán hadserege 1566-ban megtámadta Szigetvárt, a temesvári vilájet csapatait tartalmazó csapatrészt Gyula elfoglalását kapta feladatául. A Kerecsényi László kapitány által védett gyulai várat Pertev pasa,

mint másodvezír, 66 napi ostrom után vette be. Közben Arslán budai pasa a vilájet hadaival a Győr alatt gyülekező keresztény segélyhadat figyelte, beavatkozásra és hírvitelre készen.

Amikor Sziget elesett, vele együtt a törökök megszerezték Vízvárt és Babócsát, Csurgót is. Nem sokkal korábban, Hamza fehervári bégnek tartományi hadaival önálló hadmozdulatok és várostromok során sikerült bevennie Hegyesd és Tapolca erődítményeit, akárcsak Tatát.

A kistérségi, szandzsákbeli, megyei háborúk

Tulajdonképpen ezek a hódoltságbeli mindennapok részei voltak, így okozták a legnagyobb károkat a magyaroknak. Egy vagy két szandzsák török hadinépe indult hadjáratra. Ezek inkább nagyobb szabású rablóportyák voltak, semmint valódi oszmán hadmozdulatok. Nem is biztos, hogy mindig katonai céljaik voltak magyar területen: a zsákmányszerzés, a rabszolga-vadászat, sőt még a puszta megfélemlítés és az adóztatás kiterjesztése is lehetett.

Olyan személyek vehettek részt rajtuk, mint a híres Csonkabég, vagyis eredetileg Mehmed Csolak. Bosnyák eredetű volt. Keresztény szülők gyermekének született. Remekül lovagolt és pompás kardforgató volt. Bal kézfejét egy magyarok ellen vívott csatában ugyan elvesztette, de ezt egy ezüst ereklyével pótolta. Később ő lett a nógrádi török végvár kapitánya. Ő tolmácsolt a budai pasának, mikor az kurucokkal tárgyalt. Később, Buda bevétele után tíz évvel, 1696-ban megkeresztelkedett, egész családjával együtt. Maga I. Lipót császár lett a keresztapja. Fogyatékosága ellenére is megmaradt a katonai pályán, még a Rákóczi-szabadságharc idején is életben volt, sőt egy magyar huszárezred tulajdonosa lett.

A szandzsákokban katonai szempontok szerint, nemcsak romboltak a törökök, de olykor építkeztek is. Így keletkezett a budai vilájetben Dzsánkurtaran (Adony) erődítménye, és Dzsánfedá (vagyis a mai Jászberény) vára. Hamza bég szerája Erdnél, Kizilhiszár palánkjá (Pilisvörösváron), Dzsigerdelen és Tepedelen testvérerődjei Esztergomnál épültek fel. Bügürdelen vagy mai magyar nevén Drégelypalánk is török építésű erőd, Szerdahelynél, a szekszárdi szandzsák területén épült fel a Jenipalánknak elnevezett erősség. Az Al-Duna mellett készült el Daudabad határvára, míg a Dráván az eszéki híd jelentett fontos utánpótlási bázist. Párkányokat is építettek a törökök, vagyis kisebb vigyázóházakat.

A szandzsákok csapatai sokszor csatlakoztak a főszereghez, gyakran ők alkották az elővédet. itt tudtak legjobban zsákmányt szerezni, s kiaknázni portyákon szerzett helyismeretüket. Olykor még diverziós hadműveleteket is végrehajtottak a szandzsákbégek. Ilyenkor a kiürült szandzsák területét egy másik, belsőbb török szandzsák katonái védelmezték meg.

Ne feledjük el azonban, hogy a törökök másfél-két évszázados folyamatos küzdelem árán sem tudták megszerezni Magyarország teljes területét, véglegesen leverni a magyarokat, s minden erőfeszítésük dacára sem tudták végrehajtani világalpolmi terveiket. A hajdúvárosok sohasem hódoltak be teljesen az oszmánoknak. Lakóik, a hajdúk a törökök legnagyobb ellenségei közé tartoztak. 1521-ben Szulejmán szultán elfoglalta Nándorfehérvárt és Szabács várát, 1718-ra viszont, a keresztény seregek a Temesköz elfoglalásával végleg kivetkék a törököket a korabeli Magyarország teljes területéről.

Balla Zoltán

Karácsonyi szeretet

Karácsonykor megbékül
a gyarló ember szíve.
Karácsonykor földre száll
a Kisdéd öröm híre.

Karácsonykor Betlehem lesz
a föld minden tája.
Karácsonykor szegény, gazdag
a Messiást várja.

Karácsonykor jászolnál áll
Mária és József.
Karácsonykor az Úr Isten
megváltásra ébreszt.

Karácsonykor fohász szól
a bűnök lajstromáról.
Karácsonykor Jézus Krisztus
csodákat varázsol.

Karácsonykor, megbékül
a gyarló ember szíve:
karácsonyi szeretetnek
lesz a boldog híve.

Hajdúböszörmény, 2021. december 1.

Mester Béla

Bismarck – a második birodalom alapítója

Írásunkban megpróbáljuk a hatalmas német szakirodalom alapján áttekinteni Bismarck életútjának külső ívét, pályafutása legfontosabb eseményeit. A megítélésének részleteivel nem célunk foglalkozni. Hogy miről is van szó? Egyes történészek heroizálták, míg mások démonizálták őt történelmi életrajzaikban. Hős, mert megvalósította a német egységet – igaz nem minden német egyesítésével –, míg mások démonnak tartották, mert a német történelem későbbi negatív eseményeinek okait, forrását Bismarck tevékenységéhez, mint alapvető okhoz vezették vissza. Mára már egyre több forrás bevonásával, objektívebben mutatják be politikai tevékenységét, és nem használnak fentebb említett visszavetítéseket. Azt mindenképpen kijelenthetjük itt a bevezető részben, hogy a XIX. századi német történelem legnagyobb formátumú politikusáról, a német nemzeti állam megteremtőjéről van szó.

Vázlatunkban a diplomáciai eseményeket csak a szükséges mértékben érintjük, mivel külpolitikájának részletesebb bemutatása egy következő írás témája lesz. Most Bismarck személyével, céljaival, eredményeivel, töprengéseivel foglalkozunk.

Családi háttér

Otto von Bismarck 1815. április 1-én született az Elbához közeli Schönhausenben. Szülei nagyon különböző környezetből származtak. Az apa, Ferdinand von Bismarck egy ősi altmarki nemesi nemzetség sarja. Az anya, Wilhelmine Mencken tudós- és hivatalnoki családból származott. Wilhelmine apja Anastasius Ludwig Mencken (1752-1801) Nagy Frigyes kabinettitkára volt. Házasságkötésükkor a feleség 17 éves, a férj 18 évvel idősebb (35 éves) vidéki juncker volt. A házasságot 1806-ban kötötték meg. Nem volt szerencsés kimenetelű. Egyik oldalon a művelt anya, másikon a korlátolt, de jószívű apa. Hat gyermekük született, akik közül Otto, Bernhard és Malwine élte túl az első éveket. Otto az apától a nagy erőteljes testalkatát és a vidéki porosz nemesség konzervatív beállítottságát, nézetét örökölte. Az anyától az éles elmét, a hűvös racionalitást, a nyelvi fogékonyságot és a labilis idegrendszerrel, a csillapíthatatlan becsvágyat örökölte. Ellentétes vonások és hajlamok. A fiatal, de az idősebb Bismarck személyisége ellentmondásainak gyökere ide vezethető vissza.

A tanulás éve

Bismarck életének első éveit a pomerániai Kniephof birtokon töltötte. Itt szerette meg egy életre a vidéki életet, a fákat, az erdei magányt. Az anya hivatalnoki pályafutást szánt a fiainak, ezért a berlini Plamann Nevelőintézetbe küldte Ottót, ahová Bernhard is járt. 1827 ősztől 1830-ig a Friedrich-Wilhelm gimnáziumba járt, azután az 1832 áprilisi érettségig a Szürke Kolostor nevű gimnáziumba. A nyelvek iránti tehetségével kitűnt az iskolában: német, angol, francia, orosz. Ami a német nyelvet illeti, talán elmondhatjuk, hogy a század egyik legjobb stilsztája volt.

1832. május 10-én beiratkozott a Göttingeni Egyetemre, jogi és államtudományi szak-

Fotó: Internet

ra. Egyetlen diákegyesülethez (Burschenschaft) sem csatlakozott, hanem csak egy hazafias testülethez (Hannovera), amelynek tagjai a hannoveri tiszt és hivatalnoki családokból származtak. A Burschenschaft Bismarck számára radikális, forradalmi és felforgató volt. Ellenben a testületi hallgatók verekedős, iszákos életét teljes mértékben élvezte. Később is dicsekedett, hogy három szemeszter alatt 28 menzúrája (párbaj) volt. Extravagáns külsejével is megpróbált imponálni. A piperkőc attitűdnek megfelelt a hencsérésre, nagyzolásra való hajlama is. Aki viszont jobban ismerte őt, az tudta róla, hogy az irodalomban és történelemben egyformán nagyon olvasott volt. Így például új barátja, az amerikai John Lothrop Motley. 1833 ősztől mindketten a berlini egyetemre mentek át. Az egyetlen göttingeni professzor, akinek az előadásait rendszeresen hallgatta, Arnold Heeren történész volt, egyébként az egyetemi tudományossággal szem-

ben ellenszenvvel viseltetett. Tanulmányait csak a legszükségesebbre korlátozta, és ami a vizsgához szükséges volt, azt egy korrepetitortól pótolta.

Útkeresés

1835 májusában letette az első jogi államvizsgáját, és ezt követően beosztották a berlini városi bírósághoz gyakornoknak. Az első időszakban szorgalmasan és fegyelmezetten dolgozott, de már nyáron kétségei támadtak, hogy a hivatali karrier számára helyes döntés volt-e. 1836 januárjában megkérte a rajnai provincia miniszterelnökét, hogy a jogi szolgálatból a közigazgatási szolgálatba való átlépéshez szükséges vizsgákat Aachenben letehesse. A két vizsgája nagyon sikeres volt, így kinevezték államigazgatási fogalmazóvá, előadóvá. A miniszterelnök segítségével gyorsan emelkedett a tartományi közigazgatási ranglétrán felfelé. Megint érezte az elégedetlenséget, monotóniát a hétköznapi ügyin-

tézésben, bármennyire is próbált az elvárásoknak megfelelni.

Aachen nemzetközi híru gyógyhely volt. Bismarck vonzódott az angol arisztokrata vendégekhez, mindenekelött azok női tagjaihoz. Az imádoztak: Laura Russell, majd egy házas 36 éves francia hölgy, azután a 17 éves Isabella Loraine-Smith. Közben két kézzel szórta a pénzt, a kététes szabadságát hónapokkal lépte túl. 1837 szeptemberében elbocsátották, és hazatért Pomerániába.

1837 decemberében a berlini kormánynál próbálkozott, hogy hivatalnoki képzését befejezze. Néhány hónap után feladta ezen kísérletét, és elhatározta, hogy teljesíti az egyéves katonai szolgálatát. 1838 késő nyarán Bismarck meghozta a döntését, hogy az állami szolgálatot választja. Pénzt akart gyűjteni, ezért az apai birtokon kezdett gazdálkodni. Az általa nem szeretett anyja 1839. január 1-én elhunyt. A birtokot Bismarck jövedelmezővé tette, az adósságait törlesztette. 1842-ben hosszú külföldi utazást tett, megismerte Angliát, Franciaországot, Svájcot. De odahaza gyötörte az unalom, a magány, az elégedetlenség.

Alakult a szomszédos pomerániai junkerekből egy pietista kör. Itt ismerte meg, a volt berlini iskolai barátja, Moritz von Blankenburg jegyesét, aki a kört vezető Adolf von Thadden-Triegloff lánya volt. Marie is vonzódott Bismarckhoz, megértő volt panaszai iránt, hogy ürességet és unalmat érez. Bemutatta legjobb barátnőjének, egy hátsó-pomerániai földbirtokos egyetlen gyermekének, Johanna von Puttkammernek. Az esküvőn e húszéves hölgyet választották Bismarck asztaltársnőjévé. 1846. július végén, augusztus elején kerültek közelebb egymáshoz egy közös utazáson a Harzban, amelyet a Blankenburg házaspár szervezett. Végül is egymásra találtak. Bismarck megkapta tőle azt, amit az anyjától soha: egy stabil érzelmi kötődést. 1847. július 28-án házasodtak össze. Házasságuk boldog volt, és az is maradt évtizedeken át. Johanna igénytelen volt az önmegtagadásig, ami abban oldódott fel, hogy férjét és a gyerekeket gondoskodással vette körül. Három gyermekük született, Marie (1848), Herbert (1849) és Wilhelm (1852). Mivel így Bismarck a magánéletében biztos támaszra lelt, így tulajdonképpen szenvedélye, a politika felé fordult.

1840. október 15-én apjával együtt vett részt IV. Frigyes Vilmos megkoronázásán, Berlinben. 1846 késő őszen a Magdeburg közelében fekvő Schönhausenbe költözött, itt nevezték ki gátfelügyelővé. Ez volt Bismarck első nyilvános hivatala.

1847 májusában egy megbetegedett szász tartományi képviselő helyett ő kapott mandátumot az egyesített országgyűlésbe. Ott konzervatív nézeteket vallott, amire az uralkodó is, az udvar is felfigyelt. Az 1848 márciusi német forradalom azzal fenyegette, hogy keresztülhúzza a számításait. Közben sikerült egy életre ellentétbe kerülnie IV. Vilmos sógornőjével, a későbbi I. Vilmos nejjével (Augusta).

1848 nyaratól buzgón vett részt az ultrakonzervatív újság létrehozásán: Neue Preußische Zeitung (Új Porosz Újság). Augusztusban kezdeményezésére összeült 400 vidéki nemessel a „Junkerparlament”, hogy a tulajdon elleni bármilyen beavatkozás ellen tiltakozzon. Az 1849 júliusában újraválasztott országgyűlés kamarájában az ultrakonzervatívok prominens szószólója lett. Ekkor a család Berlinbe költözött. 1850. március 20-tól az Erfurtban ülésező „uniós parlament” képviselője, amely a szövetségi állam alkotmányáról tanácskozott. Az elnök jegyzőkönyv-

Fotó: Internet

vezetőjévé választották. A képviselők osztrák kérésre átköltöztek Frankfurtba. Poroszországnak engednie kellett Ausztriával szemben (1850. november 29., Olmützi szerződés).

Szónoklataiban az egysúlyozó mutatóvonal „Realpolitik” és a konzervatív elvi politika között nagyon tetszett a királynak és a kamarillának, úgy hogy Bismarck diplomáciai alkalmazását tervezték.

A diplomáciai pályafutás kezdete

1851. április végén porosz követé nevezték ki a frankfurti Bundestagba. Ott a célja az volt, hogy Ausztriát kényszerítse elismerni Poroszország egyenrangúságát a Német Szövetségben (Deutscher Bund). Ahol csak lehetett bosszantotta Ausztria delegáltjait, néha a berlini instrukciókat is túllépve. Sikerült megakadályoznia Ausztria belépését a német Zollvereinba (Német Vámunió). Voltaképpen itt a két hatalom vetélkedéséről volt szó, a német területek feletti hegemóniáról.

1857 októberében IV. Frigyes Vilmos agyvérzést kapott, és lebénuult. Öccse Vilmos herceg lett a régens. Bismarck attól tartott, hogy Vilmos felesége, Augusta, liberális nézeteivel befolyással lesz a porosz politikára.

1859 januárjában visszahívták frankfurti posztjáról és Pétervárra helyezték át. Hidegre tették, ahogy ő értékelte. Megszakításokkal három évet töltött itt. Tanulságos volt számára, mert betekintést nyert az egyes hatalmak érdekeibe, ez irányú diplomáciai ismereteit bővíteni és elmélyíteni tudta. Nagy jóakarattal fogadták őt az orosz kormánykörök, amúgy is nagyon jó volt az orosz-porosz kapcsolat, ellentétben a porosz-osztrák viszonyal.

1861 januárjában elhunyt IV. Frigyes Vilmos, és a testvére I. Vilmosként lett porosz király. Bismarckot gyötörte a vágy, hogy valami hatalmi pozíciót szerezzen, amely lehetővé tenné, hogy politikai céljait, elképzeléseit megvalósítsa. 1862 áprilisában Berlinbe rendelték, de májusban már Párizsba küldték követnek. Júliusban Biarritzba utazott, hogy kipihenje magát. Ekkor 47 éves volt, és hevesen beleszeretett a 22 éves Katharina Orloffba, a brüsszeli orosz követ vonzó feleségébe.

1862. szeptember 16-án tért vissza Párizsba, két nappal később megkapta Roon táviratát: készni veszélyes! A tavasz óta izzó hadseregreformvita alkotmányos válsággá terebélyesedett, mikor 20-án Berlinbe érkezett. A király és környezete le akarta építeni a Landwehrt és helyette a hároméves szolgálati időt kívánta előírni. A libe-

rális ellenzék úgy értelmezte, hogy ez a szándék ellene irányul, ezért nem szavazták meg a szükséges pénzügyi fedezetet a hadseregreformhoz. A pathhelyzetet Bismarck 1862. szeptemberi kinevezése porosz miniszterelnökké és külügyminiszterrel oldotta fel.

Felívelő politikai karrier

1862. szeptember 30-án a költségvetési bizottságban utalt arra, hogy a liberális ellenzékkel Poroszország kisméret, nemzeti politikájában tudnának együttműködni. Itt hangzottak el Bismarck híres szavai: „Nem Poroszország liberalizmusára, hanem hatalmára tekint Németország. Nem szónoklatokkal és többségi határozatokkal lehet a kor nagy kérdéseit megoldani – ez volt 1848 és 1849 nagy hibája –, hanem vasal és vérrel.”

Az, hogy 1863 tavaszát Bismarck átvészelte, a csodával volt határos. Persze ehhez hozzájárult az is, hogy az ellenzéki liberális többségi frakcióban állami hivatalnokok is voltak, akik állami represszióknak lettek kitéve. 1863. február 8-án Pétervárott orosz-porosz konvenciót írtak alá, a lengyel felkelés leverésére. Belpolitikailag, mivel még mindig nem volt költségvetés, az általános választások által egybehívandó parlamenti választással próbálkozott. Nem sikerült a célját elérni, mert 1863 október végén a liberális ellenzék egyértelműen megőrizte többségét az országgyűlésben. Ezen az őszen a schleswig-holsteini kérdés nyitott Bismarcknak kiutat a megrekedt belpolitikai szituációból. Az 1852-es londoni protokoll sem hatástalanította ezt a problémát. A liberálisok szimpatizáltak egy önálló Schleswig-Holstein állammal, míg Bismarck a két hercegséget porosz hatalmi körbe akarta vonni. Ezen célját, szokatlan ügyességgel, lépésről lépésre elérte. Ez lett egyik legnagyobb diplomáciai sikere, teljesítménye. A győzelmet porosz és osztrák csapatok együttesen vívták ki. A két fél közötti esetleges súrlódásokat kihasználhatta Bismarck, hogy a konfliktust, ami már Frankfurt óta létezett a két hatalom között, Ausztriával, eszkálálja. Egyértelmű volt, hogy a dán és a német kérdés megoldása miatt, a biztosan bekövetkező konfliktus Ausztriával, szorosan összefügg.

1864 júniusában kiéleződtek a konfliktusok a két ország között. Poroszország német területeket foglalt el, ezzel elkezdődött a háború. A szövetséges Itália június 24-én Custozónál vereséget szenvedett, de a poroszok július 3-án Königgrätznél legyőzték az osztrák főerőket. A prágai béke (1866. augusztus 23.) az enyhe

porosz követelései már előrevetítette a későbbi jó kapcsolatokra való törekvést a Habsburg Birodalommal. Bismarck az uralkodójával és a porosz politikai és katonai vezetéssel, főleg I. Vilmosmal szemben mindent bevetve (még ajtókilincs letörést, váza összetörését, zokogó sírást is) érvényesíteni tudta akaratát. A két ország között a Majna lett a határvonal. A sikerek hatására a liberálisok kompromisszumkészebbnek mutatkoztak. A július 3-i parlamenti választásokon a konzervatívok 100 hellyel növelték képviselőik számát. Bismarck szeptember 3-án a kormány által a parlamentől kért utólagos jóváhagyást a kiadásokat illetően, amit a zöm elfogadott, sőt a liberálisok többsége is megszavazott. Az alkotmánykonfliktus (1862 óta) ezzel lezárult.

A pártviszonyok átalakultak, mind a liberálisok, mind a konzervatívok két pártra szakadtak. A Nemzeti Liberális Párt és a Szabad Konzervatív Párt immár Bismarck politikáját támogatta. 1867-ben létrejött az Északnémet Szövetség. A Szövetség elnökségének élén a porosz király állt. A Bundesrat (Szövetségi Tanács) élén Bismarck, mint porosz miniszterelnök és külügyminiszter. A tanács 43 delegáltjából 17 fő porosz volt. A „Reichstag” mint népképviselő, az egyes államok képviselőite működött. Az általános választójogot azért engedte meg Bismarck, hogy ezáltal a konzervatív, királyhű választórétegeket tudja mozgósítani, a liberálisokat pedig voltaképpen gyengíteni. Az alkotmányozó Reichstag-választások 1867. február 12-én ezt a várakozást nem egészen erősítették meg. A Nemzeti Liberális Párt 79 helyet nyert, mint legerősebb párt, a Konzervatívok 59, a Szabad Konzervatívok 39 helyet szereztek, a Haladó Párt 19 helyet.

A katonai költségvetést kivonta Bismarck a parlament ellenőrzése alól, és a szövetségi minisztériumok nem tartoztak felelősséggel a parlamentnek. Ezzel érdemben nem lehetett sem a kancellárt, sem a kormányt megbuktatni. A liberálisok ezen engedményekért cserébe az általános és a közvetlen választójoghoz a titkos szavazást kapták. Az Északnémet Szövetség alkotmányát 1867. augusztus 16-án fogadták el. A sok sikerért Bismarck 1865-ben grófi címet kapott, az Ausztria feletti győzelemért és az indémintás engedélyezéséért 400 ezer talér adományt.

Bismarck következő célja az északi rész egyesítése a délivel, azaz a német egység megvalósítása. 1866 augusztusában kötöttek véd- és dacsövetséget egymással. Franciaországot nyugtalanította a porosz terjeszkedés.

A déli államok a poroszokkal együtt ugyanolyan törvényeket fogadtak el: szabad költözés, egységes súlyok és mértékek, mértékegységek, ipartörvény, büntetőtörvénykönyv. Oriási előrelépés az egyesülés felé! De! A déliek féltek, hogy az északiak «elporoszosítják» őket. A stagnálást a német egység kérdésében, a délnémet államok húzódozását a poroszok vezette egységes Németországtól, törekvést az önállóság megőrzésére, mindezt egy külpolitikai esemény győzhette le. Ez elérkezett 1868–1870-ben, a spanyol trón körüli hatalmi játékokkal. A franciák a bekerítéstől féltek, ami történelmükben már korábban felmerült. Bismarck számára az ügy jó esélyt kínált a kisméretű nemzetpolitika számára, amely 1868-ban zsákutcába került, egy porosz-francia katonai konfliktus által kimozdítani onnan, amelyben Poroszország lenne a megtámadott. Voltaképpen így az összecsapás nemzeti háborúvá alakulna át, és magával rántaná a délnémet államokat. Még egy mozzanat hiányzott a sikerhez, Bismarck hinni vélte, hogy a

többi hatalmat távol tudja tartani a konfliktustól.

A katonai siker magával hozta a délnémet államok csatlakozását az Északnémet Szövetséghez, 1870 novemberében. 1871. január 18-án Versailles-ban proklamálták a Német Császárságot. Bár I. Vilmos tiltakozott a „német császár” cím ellen, így a címe „Németország császára” lett. Bismarck számára a régi német birodalom szimbolikájához való visszanyúlás politikai szükségzerűség volt, mert ettől a nem porosz lakosság vonatkozásában egy integrációs határt remélt. Zseniális lépés!

A fegyverszünet a franciákkal 1871. január 28-án jött létre. Az előzetes békekötés 1871. február 28-án, a végleges Frankfurtban 1871. május 10-én ment végbe. Bismarck hercegi címet kapott, karrierje csúcán volt. De csak ő ismerte a kisméretű, nagyporosz nemzeti állam kínos egyensúlyát. Az ezt követő törekvése az volt, hogy az eredményeket megőrizze, és a békét Európában fenntarthassa!

Benjamin Disraeli angol miniszterelnök úgy nyilatkozott a német egységről, a német nemzeti állam létrejöttéről, hogy fontosabb esemény volt, mint a nagy francia forradalom. Ha a későbbi történelmi eseményekre, későbbi korszakokra gondolunk, érdemben a XX. század első felére, nos akkor ez egy nagyon figyelemre méltó megállapítás!

Visszatérve az eredmények megőrzéséhez, Bismarck 1874 februárjában bizonygatta, hogy: „Wir verfolgen keine Macht-, sondern eine Sicherheitspolitik.” (Nem hatalmi, hanem biztonsági politikát folytatunk.) Franciaország Németország számára ellenséges volt, ezért Bismarck baráti viszonyt akart fenntartani Oroszországgal, és az Osztrák–Magyar Monarchiával, tehát a franciákat gyengíteni és elszigetelni akarta (1873, három császár szövetsége). Angol és orosz együttműködés csendesítette el az 1875-ös „háború a láthatáron” riadalmat. Bismarck értésére adták, hogy nem tűrjük el Közép-Európában a hatalmi viszonyok megváltoztatását Németország javára. A keleti válságban (1875–1878) nem volt érdekelt, igyekezett a békét megőrizni, mint „becsületes alkusz”, ahogy a történet-tudományban elterjedt, de talán találékos lenne a becsületes közvetítő megjelölés. A Monarchiával kötött szövetség (1879) bár Oroszország ellen irányult, de voltaképpen mind a két hatalmat távol akarta tartani a balkáni aspirációktól, pontosabban, nyugalmat akart közöttük, és a Balkánon. Nehéz tárgyalások után sikerült megújítani a három császár szövetségét (1881): Németország, Oroszország, Monarchia. 1882-ben a kettős szövetség (Németország–Monarchia) Olaszország csatlakozásával hármasszövetséggé bővült, sőt 1883-ban Románia is csatlakozott. Németország sokáig tartózkodott a gyarmatosítástól, de 1884/85-ben területeket szerzett Afrikában és a Csendes-óceánon. Talán a Franciaországhoz való viszonyt akarta enyhíteni. 1888 decemberében azt nyilatkozta: „Meine Karte von Afrika liegt in Europa. Hier liegt Rußland, und hier liegt Frankreich, und wir sind in der Mitte; das ist meine Karte von Afrika.” (Az Afrika-térképem Európa. Itt van Oroszország, és itt van Franciaország, és középen vagyunk mi; ez az én Afrika-térképem.)

A belpolitikában Bismarck két kulcsszava a konszolidálás és a megőrzés volt. 1871. április 14-én új alkotmányt bocsátottak ki, amely lényegében az Északnémet Szövetség alkotmányához igazodott. Bismarck a Német Császárságban birodalmi kancellár, porosz miniszterelnök, külügyminiszter és a Szövetségi Tanács

(Bundesrat) elnöke volt. A birodalmon belül két erőt, a katolikusokat és a szociáldemokratákat ellenségeinek tartotta (Reichsfeinde). Az ellenük vívott harc, a Kulturkampf (1872–1878) az előbbieket ellen irányult, az utóbbiak ellen ketős stratégiát alkalmazott/1878-/ 1. a szervezeteik elnyomása 2. egy haladó szociálpolitika által. Az első módszer kudarcot vallott, mert a szociáldemokrata párt folyamatosan erősödött, és egy tömegmozgalommá, sőt tömegpárttá vált (1912-ben a legerősebb frakció a Reichstagban). Ami a szociálpolitikát illeti, 1883-ban betegbiztosítási törvényt, 1884-ben balesetbiztosítási törvényt, 1889-ben rokkantsági és öregségi biztosítást alkottak. Érdekességként megjegyezzük, hogy szociálpolitikai törvényeket a világon Németország vezetett be először!

Ezzel egy időben fordulat állt be a belpolitikában. Eddig, 1866 után a nemzeti liberálisok támogatásával egységesítették és fejlesztették a gazdaságot, az igazgatást és a jogrendet. Bismarck úgy érezte, hogy a liberálisok túlzottan befolyásolják a belpolitikáját, szinte a „kormányt akarták kormányozni». A kancellár meg kívánta erősíteni pozícióját, azáltal, hogy a konzervatívokra és társadalmi csoportokra támaszkodik. A gazdaságpolitikai irányváltással függött ez össze. Ezen irányváltásig liberális-szabadkereskedelmi orientáció jellemezte a német gazdaságpolitikát, ezt követően a protekcionizmus. Ezt szolgálták a védővámok.

Hanyatlás

Mіндеzen események, folyamatok közepette Bismarck egyre gyakrabban vonult vissza a birtokaira (Varzin, Friedrichsruh) pihenni, regenerálódni. Egyre többet szenvedett acidegfájdalmaktól, reumatikus panaszoktól, vénagyulladás-tól a bal lábában (egy korai lovasbaleset következménye), emésztési zavaroktól és aranyértől. De főleg az álmatlanság kínozta. Romló egészségi állapotát nem csupán a hatalmas megterhelés, hanem a mértéktelen étvágy, a bor, pezsgő, dohány fogyasztása, a súlyos elhízás is okozta.

A balkáni zavarok (1884/85) a finoman szőtt szövetségi rendszerének hálóját szakítópróba elé állították. 1887. június 18-án a viszontbiztosítási szerződéssel próbálta Oroszországot a Német Birodalomhoz kötni. A német közvélemény eközben egyre kritikusabbá vált Bismarck külpolitikai elképzelésével szemben, amely az egyensúlyt kívánta megőrizni. Ezzel szemben a kritizálók a német gazdasági erőnek megfelelő dinamikus külpolitikát akartak. Mindenképpen elutasított minden preventív háborút.

1888. március 9-én meghalt I. Vilmos császár, utóda a fia III. Frigyes liberális nézeteket vallott, melyeket már nem tudott érvényesíteni. 99 napig volt császár, június 15-én gégerákban elhunyt. II. Vilmos saját kezébe akarta venni a politika irányítását, így ellentétbe került a kancellárral. 1890. március 18-án Bismarck benyújtotta elbocsátási kérelmét. Március 20-án lemondott, és birtokára, Friedrichsruh-ba vonult vissza, ahonnan figyelemmel kísérte, és a „Hamburger Nachrichten” újság számára kommentálta az eseményeket. Az 1891-es parlamenti választáson a nemzeti liberálisok támogatásával indult, győzött, de nem élt a mandátumával. Egyre magányosabb lett, főleg miután 1894. november 27-én meghalt a felesége. Bismarck egészsége tovább romlott. A bal lábában vérellátási zavarok jelentkeztek. Izgatottsága depresszióval váltakozott. 1898. július 30-án elhalálozott.

Bodogán László

Karácsonyi ikon

Karácsony lényege egyetlen rövid mondatban összefoglalható: Velünk az Isten! Jézus születésével az emberiség életének egy új fejezete kezdődött el. A karácsonyi ikon azt ábrázolja, hogy mi történt karácsonykor – nem pusztán az események egymásutánosságában, sokkal inkább az üdvösség kontextusában. Mivel születésekor Jézus Krisztus emberi alakban mutatkozott meg, ezért szabad öt ábrázolni, róla képet készíteni, ikont festeni.

AZ ATYA

Az ikon legfontosabb része az ikon tetején látható fény, a félkör alakú központ, ahonnan indul a csillag fénye, ami a Kisdedig ér. Ez a fényközpont az Atyát jelenti. Az egész Tőle indul és minden Felé tart. Krisztus egész életműve ajtó. Végző soron minden azért történt, mert az Atya szereti a világot, annyira, hogy egyszülött Fiát küldi. A karácsony békéjét az Atya akarata adja. Emberileg semmi sincs rendben: istálló, József tanakodása, szegénység, üldözés. Ám rendben van az Atya akaratába való helyezkedés – s emiatt van békesség. Ha az Atya akarata kiderül fölöttünk, jöhet bármilyen istálló körülmény.

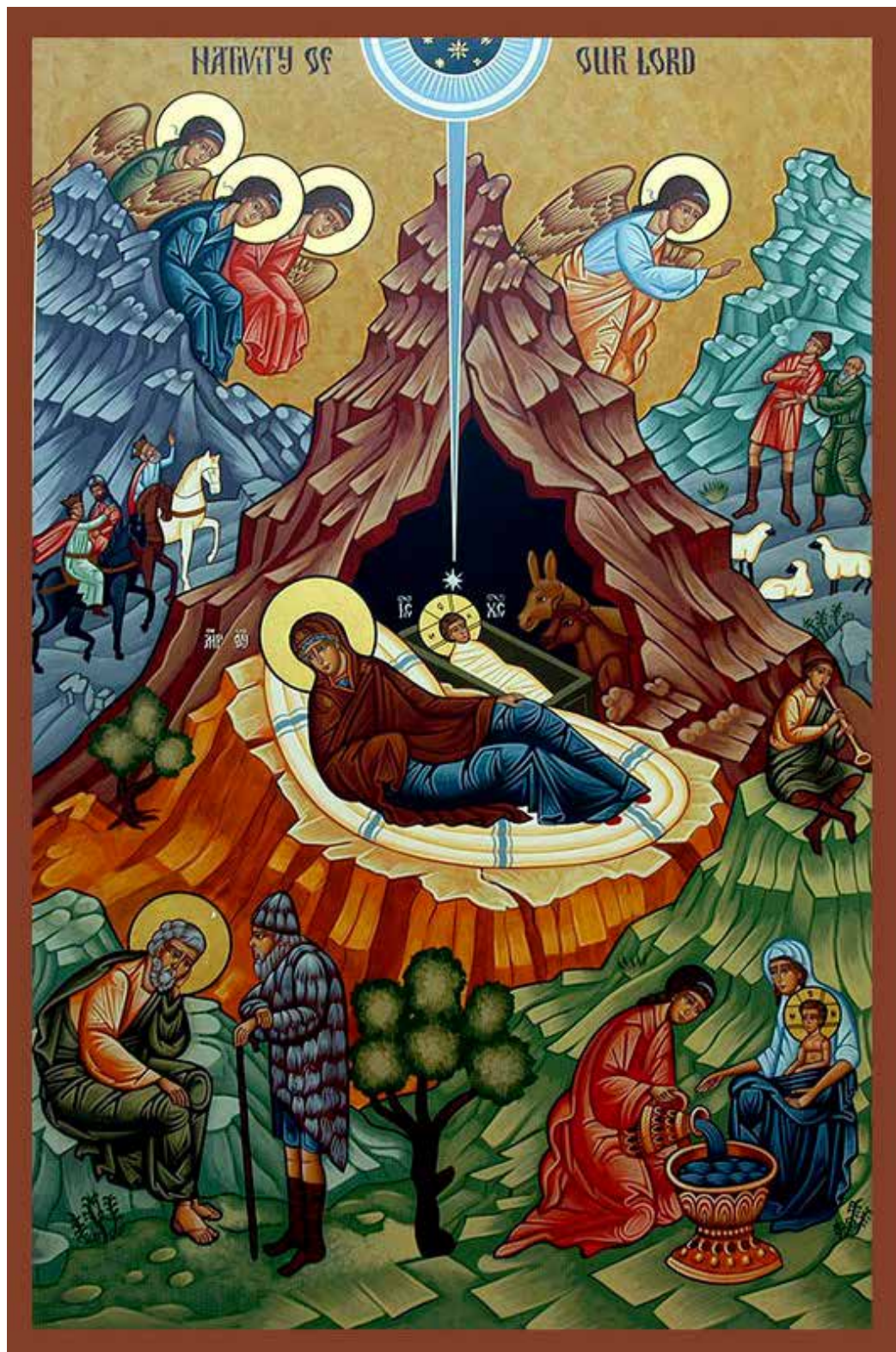
A HEGY

A karácsonyi ikon felső részét három nagy hegy tölti ki, ami a Szentháromságot jelképezi. Krisztus megtestesülése a Szentháromság teljes műve, önfeltárulkozása. A középső hegy kiszélesedik, s annak tövébe születik a Messiás. A három hegy a Szentháromság személyeit jelenti, s ahogy Andrej Rubljov Szentháromság c. ikonján a középső alak Krisztus, úgy itt is a középső hegy Krisztus. Ő jön közénk, Ő válik a legszélesebben ismertté a földön.

A hegy ősidők óta az isteni világot jelenti. Gondoljunk csak a görögök Olümposzra vagy az ószövetségi Sínai hegyre, a Hóbre; de a nyolc boldogság vagy a Golgota hegye is Istenrel való találkozás helye. Oda nehéz feljutni, mert az út csöndes és nehéz. A feljutás megköveteli az elődök tapasztalatainak tudását, a nulláról senki sem kezd. Hitünk egymást követő nemzedékek hitének, Istentapasztalatának finom, sejtelmes szövete. A maga mozdíthatatlan szilárdságával Isten maradandó transzcendenciáját juttatja kifejezésre. Krisztus a hegy alján, a hegy lábánál születik meg. A történelemben születik, a földi térbe és időbe, az én életembe. Nem a fejünk fölötti eszmékkel akar üdvözíteni, nem személytelen erkölcsi normákkal, hanem Ő maga akar a vezetőnk, Üdvözítőnk lenni.

A CSILLAG

A csillagban felismerhetjük az Atyától származó jelet, ami odavezeti a napkeleti bölcseket a Messiáshoz vezető. Minden ikonon fentről ered a fénye. A biblia első isteni szava: „Legyen világosság!” – most újra megjelenik, de már a maga teljes lényegében, Krisztus személyében. Nem véletlen, hogy ez a fény sugar pont Jézusra mutat, hisz ő „a világ világossága”. A karácsonyi csillag fénye ma is a Teremtő nagyerejű szavának megjelenítője: „Legyen világosság!” – legyen világosság bennem, a családomban, munkámban, Egyházamban, országomban, az egész Földön. Legyen a sötétségből világosság, a nemlét-

ből, árnyéklétből, hamis létből igaz élet, legyen a káoszból rend.

AZ ANGYALOK

A karácsonyi ikonon többhelyen is megjelennek az angyalok. A Messiás vagy épp a pásztorok felé fordulva, kezükben lepellel – ami hódolatként fejezi ki – végzik szolgálatukat: Istent dicsőíteni és az embereket szolgálni. A kettő egymást erősíti. Nem lehet pusztán Istent dicsőíteni akarani – lenézve a világot, az embert, a földi létet. Aki Istent akarja dicsőíteni, dicsőítse tettel, munkával, szolgálattal is. Ugyanakkor az ember szolgálata sem képzelhető el Isten dicsőítése nélkül. Karácsony óta a kétféle szolgálat elválaszthatatlanul összetartozik.

Az angyalok hangja a sötét éjszakában hangzik fel a pásztorok számára: menjenek dicsőíteni Istent. Az angyali hang olyan, mint az éber lelki ismeret. A lelkiismeret hangja is olyan, mintha önmagamon túlról érkezne, valami nagyobbra hív, végső soron Isten felé. A lelkiismeret hangja elsősorban nem morális tette, parancs megtartására hív, hanem szeretetre, feltétlen jóságra.

A PÁSZTOROK

A pásztorok az angyaloktól tudják meg az örömhírt. Az emberiség önerőből nem képes fel fogni a misztériumot, csak ha felülről hírt kap. A pásztorok is jelet kapnak. A pásztorok jelenléte utalás a zsidók nagy pásztorára, Dávid királyra: itt egy új pásztor, aki Dávid nyomdokaiba

lép, szegény és pásztorok köszöntik – és majd király lesz. Hatalmas Pásztor érkezett, akinek üdvözítő terelgetése túlér a biológiai élet határain, a történelmi határokon, a felekezeti határokon. Pásztori összegyűjtése kiterjed az egész történelemre, sőt, az egész kozmoszra. A pásztorok jelenléte a munkások jelenléte is. Az első hódoló emberek nem a zsidó főpapok, nem gazdagok, hanem az egyszerűek, a szegények. Megtörténik, hogy Isten hatalmas üdvözítő műveinek nem a hatalmasok a tanúi, hanem a kicsinyek. Olykor ők többet látnak. A karácsonyi ikonon az első köszöntők az egyszerű emberek: az egyszerűség felmagasztalása ez.

A BÖLCSEK

A kritikus bibliakutatás után ma már tudhatjuk: a napkeleti bölcsek nem is léteztek, nem jártak az Újszülöttnél – még sincs karácsonyi ünneplés nélkülük, minden pásztorjátékban szerepelnek, és még az igazhitű ikonjainkon is rajta vannak. Miért olyan nélkülözhetetlenül fontosak?

A pogány bölcsek elsősorban a Pünkösödöt jelzik. A karácsonyi ikonja összefoglalja minden nagy ünnepünket: rajta van a húsvét, a vízkereszt – a pünkösödöt a pogány bölcsek jelentik. A teremtés és Krisztus életműve után eljön a Lélek, aki odavezeti a pogányokat a Fényhez, a Csillaghoz, a Kisdedhez. A bölcsek képviselik a pogányokat, a más vallásúakat is. Képviselek a babonásokat, mágusokat, varázslókat is. Képviselek a bölcseket, filozófusokat, tudósokat is. Krisztus üdvözítő terve rájuk is vonatkozik. A napkeleti népeket, más vallásokat, filozófiákat nem azzal szolgáljuk, ha hallgatunk a kereszténységben felragyogó többletről, hanem ha meghívóan feltárjuk.

JÓZSEF ÉS AZ ÖREG

A karácsonyi ikonján József mintha félre lenne állítva. Élesen más ez az ábrázolás, mint sok „szentcsalád” festményen. József félreállítását is teológiai jelentőségű: egyrészt nem ő a gyermek biológiai apja, másrészt hitében sem tud még a gyermek mellett lenni. Korábbi tanakodása miatt nincs még a gyermek közelében. Az ikonon József mindegyikünk képe! Olyan, mint a normális ember a misztérium előtt: tanakodik, vihar dúl lelkében, az esze csak pörög-pörög, lázasan kutatja az Írásokat, keresi a megoldást. Nem ezt várta. Nem ilyennek hiszi Istent – az eddigi tapasztalatai alapján. József így egészséges a maga tanakodásával. A bizalomteljes ráhangyatozásban kell követnünk Józsefet: hallgatózni odaát, csöndben lenni, virrasztani, szertartásokra menni, ha kell, beszélgetni, ha kell, sírni.

A FÜRDETÉS

Az ikon alján két asszony fürdet egy gyermeket: aki szintén Krisztus, tehát kétszer szerepel az ikonon. A fürdetés kiemeli Krisztus emberi jellegét: valódi ember, aki teljesen felvette emberiségünket. Ezt főleg a dokétizmus eretneksége ellen kellett kimondani: nem egy szellemi teste volt, nem lehet Krisztust „feltolni” az egekbe, eloldani valódi emberségétől, misztikusan csak szelleminek tartani. A fürdető jelenet azt bizonyítja: testi létünk minden örömeiben és szenvedésében is velünk van Krisztus. A fürdető kád azonban nem egyszerű edény, hanem a keresztelő kútra emlékeztet. Így van jelen a karácsonyi ikonon a vízkereszt ünnepe is: Krisztus nem csak testi létünkben lép velünk szolidaritásra, hanem bűnös létünkben is. Krisztus emberré lett, hogy mi átistenüljünk (theószisz). Az újjászüle-

Fotó: Internet

tés a keresztségben kezdődik, és egész életünkön át folyamatosan keresztelkedünk, azaz igazán Krisztus-követők akarunk lenni.

A SÖTÉT BARLANG

Az ikon közepe a sötétség – amibe a Gyermekek születik. A karácsonyi ikon itt egyezik a húsvéti ikonnal: Krisztus leszáll a sötétbe, s a sötét nem tudja feltartani. A feltámadási ikonon is ezt látjuk: a sötét az alvilág, a pokol. Isten leszáll az emberhez, onnan tovább megy az alvilágba: Az ikonon a sötét egy nagy barlang szája.

Nem véletlenül ünnepeljük Krisztus születését a téli napforduló idején. Jóllehet nem tudjuk pontosan, mikor is született Krisztus, de azt tudjuk, mi történt: világosság támadt. Régi pogány szokás szerint a Győzedelmes Napot ünnepelték, olykor különböző tartalmakkal és orgiákkal. Most a Napnál is fényesebb Világosságot.

A KŐSÍR

Az ikon nem istállót fest, hanem barlangi sötétséget és abba a Gyermekek – de nem jászolba, hanem kőszírhoz, nem pólyába tekerve hanem halotti gyolcsba. Azért született, hogy majd meghaljon, eltemessék és feltámadjon. A karácsonyi húsvétért lett. Isten hatalmas szeretetének csúcspontja a húsvét. A kőszír egyben oltárt is jelent. A kőszír, amiben fekszik az Újszülött, egyben szegletkövet is jelent: a szegletkövet alapkövet jelent, amire építünk. Krisztus a szegletkövet, a jó szikla, amire lehet életet, családot, társadalmat építeni. A szegletkövet nem látszik, csak a hatása: szilárdan tartja a felépítményt. Krisztus láthatatlan, de megtart minket életvezetésünkben, döntéseinkben, határhelyzetünkben. Éppúgy nem látszik a szegletkövet hiánya sem: nem látszik egy házaságban a közös értékrend hiánya, a közös hit hiánya, egy társadalomban a közös erkölcs hiánya – de a hiány hatása határhelyzetben, viharban annál katasztrófálisabb.

AZ ISTENSZÜLŐ

Mária alakja aránytalanul nagy az ikonon: a jelentőségét és a hitét fejezi ez ki. Középen látjuk, bíborvörös ruhában. A vörös jelzi az el nem égő

csipkebokrot: ahogy az lángolt, de nem égett el, úgy Mária méhe is nem égett el, amikor az isteni Gyermekek születte. A pompás bíborvörös ruha jelzi azt is: Mária királyné, dicsőséges. Többnyire nem rongyos ruhában ábrázolják, hanem dicsőségesen, ami hitét, jelentőségét fejezi ki. Az isteni tűz nem rontotta le a bokrot: Mária szüzességét sem a 3 csillag is ezt ábrázolja Mária alakján: szűz volt testileg, lelkileg, szellemileg.

A színek és az arányok jelentőségén túl fontos Mária gesztusa: többnyire elfordul a Kisdedtől. Ez a testtartás töprengésre utal: elfordul, szívében megőrzi az ígéretet, töpreng. Az ikon nem az anya gyermeke felé forduló természetes gesztusát ábrázolja hanem a hitet. A töprengő Mária arcán komolyságot, egyes ikonokon szomorúságot látunk: „a te lelkedet is tör járja át”. Ahogy Krisztus kőszírhoz és halotti gyolcsba már a nagypéntekre utal, úgy Márián is látjuk előre a nagypénteket, amikor ilyen arccal fog a kereszt alatt állni. Mindezt mégis ájtóan az öröm, hiszen mindez értünk történik, a mi üdvösségünkért, s az egészet le sem festenénk, ha nem a húsvét győzött volna, ha Mária arca nem derült volna fel.

A GYERMEK

Az ünnepi ikonon a központi helyet a Gyermekek foglalja el. Az Ő szemlélése a legnagyobb misztérium. A Gyermekek a test, testi mivoltunk megszentelése. Nem a test fölött, hanem testi valónkban akar üdvözíteni. Ezért kell komolyan vennünk testünket, egészségünket, vágyainkat, ösztöneinket. Krisztus az emberlét egyre mélyebb bugyraiba is velünk jön. Karácsonykor testivé lesz, Vízkeresztkor beáll közénk, bűnösök közé, s látjuk, még tovább száll emberlétünkbe: a sötét mélységbe is leszáll nagypénteken. A legteljesebb szolidaritás ez: jelenléte inntól beragyogja az emberlét minden szegletét: nincs olyan hely, idő, situáció, ahol Krisztus ne lenne velünk. Ennek az egyetlen örömhírnék az egyik ünnepe a karácsony.

Forrás:

Dr. Papp Miklós: A karácsonyi ikon etikája

Dr. Varga Gyula

Nő és férfi

I.

Mielőtt a tanulmány taglalásába belekezdenék, néhány előzetes észrevételt szeretnék tenni. A két szerzőnek a nőkkel kapcsolatos frazeológija korántsem a mai nyelvhasználatot tükrözi, hiszen a XIX. században éltek, amikor a nőkkel kapcsolatos felfogás egészen más volt. Az emancipáció még egyáltalán nem érezte (jogilag és politikailag) a hatását, a nők alávetett szerepe egyfelől általános közvélemény formájában jelent meg, másfelől tudományos tényként kezelték. Ennek egyáltalán nem mond ellent az, hogy az 1800-as években is (vagy a korábbi századokban) voltak olyan nők, akik nagy hatást gyakoroltak környezetükre és – elsősorban a művészetek terén – sikeresek lehettek. Ezek a nők azonban mindannyian kivételes környezetben éltek és alkottak, korántsem tükrözték a nők valóságos szerepét az újkori társadalmakban. Másfelől a XIX. század végén felbukkanó szüfraszett mozgalmak, mondhatni, sokkot okoztak a nyugati társadalomban, így a tudományok területén is, szinte mindenki szükségét érezte annak, hogy hozzászóljon a nő-kérdéshez (Möbius például bizonyítani igyekezett, hogy a nők butábbak a férfiaknál, Lombroso pedig azt állította, hogy a nőknek gyengébben a perceptuális képességeik, mint a férfiaké, természetükből fakadóan hajlamosak a hazudozásra, a prostituáltaknak pedig nincsenek anyai érzéseik. (Chandak Sengoopta: The unknown Weininger, Cambridge University Press, 1996. 463.o.)

Emiatt fordulhat elő az is, hogy a szerzők szóhasználata a nőkkel kapcsolatban a modern kor emberének, aki már egy emancipált társadalomban nőtt fel, sértőnek, olykor durvának, és hímszovinisztának tűnhetnek. Az is ezzel magyarázható, hogy a nőkkel kapcsolatos általános sztereotípiák is nagy számmal vannak jelen szövegeikben, teljesen megalapozatlanul és abszolút nem tudományos megközelítésben. Mindemellett a szerzők saját, a nőkkel kapcsolatos tapasztalataikat is beleszővik a műveikbe, ami így az általános megítélésen túl egy erősen szubjektív megközelítésre adhat okot.

II.

Ami a nőkkel kapcsolatos tapasztalatokat illeti, úgy gondolom, elmondható, hogy mind a kettőjüknek a kapcsolatok árnyékos oldal jutott.

Arthur Schopenhauer gazdag családba született 1788-ban Danzig városában. Apja igen jómódú kereskedőnek számított, egyike volt az egykori Hanza-városok leggazdagabb és legnagyobb kapcsolatokkal rendelkező üzletembereinek. Későn szánta el magát a nősülésre, de vagyona és befolyása igen kívánatos férjjelöltnek tette alkalmassá. Így esett a választása az egyik környékbeli földbirtokos lányára, aki jóval fiatalabb volt nála és „természetesen” elsősorban a vagyona miatt ment hozzá, illetve a szülők akaratának engedelmessé lett belőle ifjú ara. A férj rajongott a feleségéért, aki nemcsak szép volt, hanem művelt és okos nő is. Hogy a kedvében járjon, házukat, amely egy város melletti kastély volt, valóságos tündérkertté változtatta. Minden szépség, amit csak a kései rokokó és a korai romantika meg tudott alkotni, jelen volt a birtokon. A kertben lévő tavacska hatyúk

úszkáltak, a pázsiton báránycák húztak kocsiakat és a kertész gondos munkájának köszönhetően rengeteg virág nyílt tavasztól ősziig. Ebbe a környezetbe érkezett meg Arthur Schopenhauer. Édesapja mindenáron kereskedőt akart belőle nevelni, hogy átvehesse a család vagyonát, ő azonban anyjától örökölt hajlamai miatt inkább a tudomány és a művészetek felé húzott. Neveltetése és oktatása mintaszerű volt, 12 éves korában egy évet töltött apja kereskedelmi partnerének családjánál Franciaországban, később pedig megtanult angolul, olaszul, spanyolul valamint a klasszikus nyelveket is ismerte. 17 éves korában apja válaszút elé állította: vagy átveszi a céget, vagy egyetemre megy tanulni. A kereskedelmi pálya mellett azonban egy kecsegtető jutalom is megígértetett, tudniillik ez esetben egy évig utazgathatott kedvére egész Európában. A művészetekért rajongó fiatalember természetesen ezt választotta, azonban mégsem lett kereskedő belőle. Visszaérkezése után nem sokkal ugyanis apja tisztázatlan körülmények között elhunyt, pontosabban a csatornából halászták ki, nagy valószínűséggel öngyilkos lett, (amit az is megerősít, hogy Schopenhauer nagyanyja is megőrült idős korában) „melankóliából” – ami a kor nyelvén a súlyos depressziót jelentette – kifolyólag. Egyébiránt idősebb korában a filozófia is paranoiás tüneteket mutatott (pl. állandóan töltött pisztolyt tartott a fiókájában, a nyakára sohasem tehetta a borbély a borotvát, stb.). Az örökség kézhezvétele után Schopenhauer egyetemre ment tanulni, míg anyja Johanna lányával együtt Weimarba költözött és regényeket kezdett írni. Irodalmi szalont vitt, amelyben a kis köztársaság több jelentős alakja is megfordult (köztük Goethe is), a szalonban azonban igen szabad élet folyt, ami a verbális megnyilvánulások mellett a kor erkölcséhez mérten túlságosan szabadelvű életvitelt is jelentett. Schopenhauer és anyja között egyre feszültebbé vált a viszony emiatt, amely akkor szakadt meg véglegesen, amikor anyja egyszerűen lehajította őt a lépcsőn. Innentől kezdve minden kapcsolatot megszakított anyjával és nővérével életük végéig. Komolyabb női kapcsolata gyakorlatilag nem is volt, kivéve egy berlini színésznővel folytatott viszonyt, amely azonban nem annyira a lelki kapcsolatot jelentette, sokkal inkább az alkalmi szexualitást. Nem csoda hát, hogy Schopenhauer véleménye a nőkről elsősorban a családjá és rövidebb kapcsolatait folytatán alapozódott meg. (Will Durant: A gondolat hősei Bp. 1943.)

Otto Weininger 1880-ban született Bécsben egy bécsi aranyműves második gyermekeként. Gimnáziumba járt, saját kortársainál tanulmányi eredményein kívül kitűnt olvasottságával, elsősorban történelmi, irodalmi és filozófiai műveket sajátított el tizenévesen. Először filológus szeretett volna lenni, azonban a klasszikus nyelvek mellett tökéletesen tudott franciául, angolul és olaszul, olvasott spanyolul és norvégul is. (Gábor Andor fordítói előszava, Otto Weininger: Nem és jellem. Budapest, 1912.)

A nőkkel kapcsolatos magatartását erősen meghatározta nem éppen előnyös külseje. A saját magáról kialakított véleménye szerint még a férfiak között is kifejezetten csúnyának számított, éppen ezért elgondolása szerint esé-

lye sem lehetett arra, hogy egy szép és lelkiekben gazdag nővel kapcsolja össze életét. Ugyanakkor Weininger erős szexualitással rendelkezett, amit elsősorban prostituáltakkal bonyolított le. A későbbiekben felvázolandó nemi jelleggel kapcsolatos írásának elemzéséhez kiegészítésül hozzá kell tennünk, hogy Weininger nem volt homoszexuális, nemi életét kizárólag nőkkel bonyolította le, még ha nem is sokat adott ezen a téren a minőségre. Mindebből lesűrhető, hogy Weininger nőkről alkotott képe korántsem volt idealizált, szövegeiben a saját tapasztalataira építve nyilatkozott meg.

Érdemes megjegyeznünk, hogy mindkettőjüknek boldog gyermekkor adatott meg, életük kezdeti szakaszában nem tudunk traumáról és a későbbiekben kialakult kép valamilyen előre nem jelezett feltűnéséről. Kettőjük közül talán a schopenhaueri nő kép árnyaltabb, hiszen valószínűleg már gyermekkorában észrevehette a szülei házasságának problematikus voltát, míg Weiningerrel ilyenről nem tudunk.

III.

Az előbb leírtak alapján talán azt is gondolhatnánk, hogy a két szerző, akiről írunk, egyszerűen nőgyűlölő volt, akik a férfi felsőbbrendűségét hirdették, minden gondolati beágyazottság nélkül, egyszerűen tapasztalataik alapján. Ez azonban korántsem így. Schopenhauer és Weininger is egy olyan, jól végig gondolt filozófiát alkotott, amelynek részei összefüggenek egymással, mindketten egy gondolatmenet folytán jutottak el következtetéseikhez, egy olyan rendszert alkotva, amelyben az alfa és az omega egyenes következményei egymásnak.

Arthur Schopenhauer főműve A világ mint akarat és képzet 1819-ben jelent meg először. A könyv nem aratott túlságosan nagy sikert (sőt, semmilyen sem, leginkább a berlini halaskorfák örültek neki, mert kiváló csomagolóanyagnak bizonyult). A felvilágosodás és a racionalizmus korában nem is aratható: Schopenhauer ugyanis a világ lényegét (a Kant által megalkotott Ding an Sich-et, a „magánvaló dolgot” ugyanis az akaratban vélte felfedezni. Az „akarat” azonban nála nem az egyéni akaratot jelenti, hanem az „intelligibilis akaratot”, azaz egy örök létezőni vágyást, egyfajta mindent elárasztó, önmagát állandóan megújító energiát, amely a létezés szintjein mindig más és más alakot ölt magára: a szervesen világban az erőt, a növények szintjén az ingert (Reize), az állatvilágban az ösztönt és az embernél az akaratot. Az emberi akarat azonban nem szabad: mögötte az intelligibilis akarat rejtőzik, amely az egyéni akarat álcájában működik, noha az egyén azt gondolja, hogy az akarat szabad, valahogy úgy, mint Spinozánál az elhajított kő, amely szabadnak hiszi magát. Az akarat azonban az ember esetében párosul az értelemmel, ezért képes az ember legyőzni az egész természetet, ám kétélű fegyver. A létezők közül ugyanis egyedül az ember képes megszüntetni az akaratot, egyedül az ember képes pusztán belátás folytán legyűrni magában az örökkel való erőt. Az akaratot azért kell megszüntetni, mert egy örök hiányt és szenvedést okoz, csupa negatívumban jelenik meg. A fájdalmat érezzük és nem a fájdalom nélküliséget, a betegség-

get, és nem az egészséget, a kielégületlenséget és nem a kielégültséget. S ha pillanatnyilag teljesen rendben vagyunk, jön a sokkal rosszabb dolog: az unalom.

Schopenhauer akarátfilozófiája egyébiránt azon alapul, hogy a világ lényegét nem a külső megismerés által ismerhetjük meg, hanem a belső tapasztalat által: a közvetlen felismerése az akaratnak a bensőmben történő megértéséhez vezet a létezés alapvető lényegének feltáráshoz. Ezért nevezi Rüdiger Safranski ezt a mozzanatot létezhermeneutikának, vagyis a létezés lényegét megtapasztaló, megragadó és megértő mechanizmusnak. (R. Safranski: Schopenhauer és a filozófia tomboló évei Bp.1996. 357.o.)

Schopenhauer filozófiája alapja tehát az akarat. Az akaratköré épül minden gondolata, ez biztosítja műveinek immanenciáját. Ezzel tulajdonképpen elkészült a gyöngyör lánc, amire aztán szépen sorban fel lehet fűzni a gyöngyöket: A későbbiekben minden jelenséget az akaratról vezet vissza, illetve abból vezet le, így nyilván a férfi és nő kapcsolatát is, szexualitást és párválasztást, a nő és a férfi jellegét, a szerelmet és a faj fogalmát. Ezeket a gondolatokat azonban már nem a főművében találhatjuk, hanem a kisebb filozófiai írásaiban, amelyek részben 1848 előtt, részben utána jelentek meg. Számára a hírnév akkor érkezett el, amikor 1851-ben megjelent a *Parerga und Paralipomena* című műve (Adalékok és kiegészítések). Nem véletlen az időpont: Európában véget ért a forradalmi hullám, a nagy történelmi világeszmék, így a világszabadság gondolata is bukásra ítéltetett, s az európai szellemi éltet átfordította abba a dekadenciába, amelyben az életfilozófiák fejezhették ki legjobban a kor hangulatát. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy a *Parerga* nagy sikert aratott már megjelenés évében, s hogy ugyanilyen sikeres lett *A világ mint akarat és képzet* harmadik kiadása is. Megjelennek ezek után kisebb művei is, köztük a témánkhoz kapcsolódó *A nemi szerelem metafizikája*, vagy *A nőkről*. Ami a jellemet illeti, arról Schopenhauer már a főművében is írt, hiszen valamiképpen meg kellett magyaráznia az akarat és értelem viszonyát az emberi jelenség esetében. Kezdjük tehát ezzel a gondolatsorral.

Schopenhauer szerint az emberi személyiség (noha a személyiség szót nem használja) jellemző (Charakter) és értelemző (Intelligenz) épül fel. Az ember a jellemét az apjától, az intelligenciáját az anyjától örökli. (Némileg, persze kilóg a lóláb ebben az okfejtésben, hiszen Schopenhauer apja köztiszteletnek örvendő, becsületes férfi volt, míg anyja, a saját korában híres és sikeres író nő halála után a szabad szerelmet hirdette.) Ezt Schopenhauer több példával is igyekezett alátámasztani, pl. a római Iulius-Claudius dinasztia zuhlottságával, vagy éppen kedvenc zeneszerzőjével, Mozarttal, akinek az apja egy középszerű zenész volt, tehát minden kétséget kizáróan az anyjától örökölhette a zenei talentumot. Elhiszem, megmosolyogtató, de még annál inkább az, ha hozzá tesszük azt az érvelést, amit az előzőkhez fűz: „...ha pedig mégsem úgy látszana, ahogy leírtam, vegyük figyelembe, hogy mindig is voltak házasságtörő asszonyok.” Schopenhauernél nem ritkák az ilyen bornírtások, a jellem öröklődését pl. egy magyar nemesi család történetével is igyekezett bizonyítani, amelyet (valószínűsítően) valamelyik korabeli újságból a bulvárhírek között ismerhetett meg. (Kicsit hasonlóan Herbert Spencerhez, akinek egész csapatnyi újságíró szállította az elméletéhez passzoló adatokat).

A személyiségben a jellem és az intelligencia arányát is meghatározza: a személyiség kétharmadát teszi ki a jellem, egyharmad részét pedig az intelligencia. (Valószínűleg csupán a szemléletesség kedvéért határozta meg ezeket az arányokat.) Ha azonban a „természet furcsa játéka okán”, ahogyan Kant fogalmaz, megfordul ez az arány, és az intelligencia kerül túlsúlyba a személyiségben, akkor megjelenik a zseni, akiben az akarat tényező, a jellem háttérbe szorul, és így szabad teret kap a tiszta, érdek nélküli szemlélet a világnak (megint egy kanti áthallás). A zseni képes kiszabadulni az akarat mókuskerekéből, s a világ, amely az akarat világában élők számára oly racionális és teleologikus, hirtelen értelmét veszti a szemlélő számára. Itt használja Schopenhauer a híres tözsdé-hasonlatát: akik benn vannak a tözsdé épületében, azoknak a számára minden érthető és világos, akik viszont kívül hallgatják az alkuszokat, azok csak egy értelmetlen morajt fognak hallani..

Aki meg akarja érteni a schopenhaueri elméletet a nő és a férfi kapcsolatáról, annak először is a schopenhaueri faj fogalmával kell szembeülnie. Schopenhauer ugyanis elutasította az evolúció fogalmát, vagy legalábbis azokat az elméleteket, amelyek megelőzték és megelőlegezték az evolúciót és a fajok állandó átalakulását a természetes kiválasztódás, a „struggle for life” elméletét. (Lsd. Aldana-Abramson-Baptista: Arthur Schopenhauer and the Current Conception of the Origin of Species 2019. <https://doi.org/10.1177/2158244019837467>). Schopenhauer elvetette Jean-Baptiste Lamarck elméletét a fajok kialakulásáról, ugyanis makacsul ragaszkodott ahhoz az elmélethez, hogy a természetben a fajok csupán az akarat ideái, amelyek változatlanok és állandóak, annak ellenére, hogy a saját gondolatmenetébe sokkal jobban illett volna az evolúciós elmélet, az ideákon keresztül ugyanis igen nehéz megmagyarázni a fejlettségi szinteket. Mentségére legyen mondva, a paleontológia az ő korában még eléggé gyermekcipőben járt, és igen nehezen szakadt el az ortodox kreacionizmustól.

Schopenhauer szerint a szexualitás a faj fenntartásának az eszköze. Az elsődleges cél a faj fennmaradása, az összes többi mindössze segédeszköz, büvészkedés és előjáték. Ebben a társasjátékban vesz részt a nő és a férfi. A szerelmespárok szeretkezésüket azért végzik titokban, mert tudják, hogy büntetnek el: egy utódot nem zenek, aki ugyanúgy szenvedni fog az akaratától, mint ők. Ebben a kapcsolatban a nő a rafináltabb: célja, hogy a férfi gondoskodjon róla és születtendő utódaikról, ezért mindent elkövet, hogy magához láncolja a férfit, ezért vet be mindent a férfi megtartása érdekében: szépséget, szexuális vonzerőt, csábítást. A férfi fennköltebb, jóval tágabb látókörű, érti és gyakorolja a művészeteket és a filozófiát, míg a nőket - alapvetően materiális lényként - csupán a környezetük és saját testük, kinézetük érdekli. A nők a legfennköltebb tragédia előadása közben is képesek sugdolózni valamilyen pletykáról, csacsakaságról. A nőt a férfiban is az érdekli leginkább, hogy mennyire képes a férfi anyagi biztonságot nyújtani számára. Ezért nem lehet a nő művész: nem ért a festészethez, s kiváltképp gyenge a zenealkotásban. Sőt, odáig megy a filozófus, hogy kijelenti: ha elfogulatlanul tekintünk a férfi és a női testre, megállapíthatjuk, hogy a férfiak a szexbe, a női szépség alapja csupán egy-két jó helyen lévő zsírpárnában mutatkozik meg.

Ezért csúnyábbak a nők idős korukban: amíg ugyanis a férfiakban élő szellemiség az idős kor-

ban is megmutatkozik rajtuk, addig a nőkben a szellemiek hiánya csak még jobban kidomborítja vénségüket.

Mindezekben alapszik a két nem együttélése, ami okvetlenül szembenálláshoz fog vezetni, s még inkább szexualitásuk különbözősége: amíg egy férfi egy év alatt számtalan utódot képes nemzeni, addig a csak egyet, ezért akarja a férfit megtartani. A férfi számára kielégülés után csökken az érdeklődés szerelme tárgy iránt, majd lassan minden nő jobban érdekli, mint az amelyiket már birtokolt. Ebben rejlik a férfiak állhatatlansága és csapodár természete. A nő esetében éppen fordított a helyzet: a kielégülés csak fokozza a szerelmét a párja iránt. Hogy ez a helyzet ne torkolljon egy házasságban mégis tragédiába, Schopenhauer egy gyakorlatias megoldást javasol: a legjobb az lenne, ha egy nőnek egyszerre lenne több férje, hiszen így nagyobb biztonságban érezné magát, míg egy férfinak egymás után több felesége, hogy kalandozó természetű kielégülést nyerjen.

A nő nem mindig egyöntetűen áll szemben a férfinemmel, ezért van az is, ha valamelyikük vét az íratlan, de jól körülírható szabályok ellen azt a nőt maguk a nők fogják kiközösíteni a nemi becsület nevében. A nő tehát Schopenhauer szemében maga az akarat megtestesülése, buzó létező vágyásával, szemben a racionális férfinemmel.

IV.

Weininger *Nem és jellem* című műve tulajdonképpen két, egymástól jól elkülöníthető részből áll. Az első részben az Ember szexuális biformizmusát igyekszik megmagyarázni, a másikban pedig az ebből fakadó viselkedésbeni és jellemi különbségeket írja le. Hozzá kell tennünk, hogy Weininger a saját korának tudományos szintjén állt, azt jól ismerte is, és az ebből fakadó tévedéseit ezen a szemüvegen át kell néznünk. Nagy hatást gyakorolt rá J.J. Smith Steenstrup dán biológus, aki azt tanította, hogy a nem a testben mindenütt jelen van (Otto Weininger: *Nem és Jellem* Bp.1912. 26.o). Úgy gondolta, hogy létezik egy Arrhenoplazma (hímsejtanyag) és egy Thelyplazma (nősejtanyag), amelyek azonban sohasem tiszta valójukban jelennek meg az egyedekben, hanem egy folyamatosan változó jelleggel közelíti meg a férfi és női protoplazmát, amelyek együtt alkotják az egyénre jellemző idioplazmát.

Egyszóval a sejtjeink protoplazmája a férfi és női plazma keverékéből állnak. Az, hogy valaki mennyire nőies vagy férfias, az ivarmirigyei működésétől függ. Ahogyan Schopenhauernél az akarat, úgy Weiningerénél a női és férfi plazma adja a két nem eltérő különbségeit. Weininger a XIX. századi természettudományra, így Henry Havelock Ellis eredményeire alapozott, (Henry Havelock Ellis, (1859-1939), angol orvos, a szexuál pszichológia fiziológiájának kutatója), aki a két nem szöveteit és sejtjeit vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy teljességgel különböznek egymástól felépítésükben. Weininger erre alapozza a karakterológiáját, mely szerint megállapítja az abszolút férfi és az abszolút női karaktert, amely az egyénben aztán mindig keverten jelenik meg. Jin-yang - a férfi és női szubsztancia a kínai filozófiából felbukkan a modern bécsi dekadens fin de siècle világában, annak érdekes szellemi sokszínűségével és feszítő problémáival ütköztetve egyfajta dekadens könnyedséggel.

A karakterológia weiningeri fogalma abból indul ki, hogy a karakter (versus jellem), meg-

határozza az egyén minden megnyilvánulását minden pillanatban. „A jellem eszerint nem olyasmi, amely az egyén gondolkodása és érzése mögött trónol, hanem valami, ami az egyén minden gondolatában és minden érzésében megnyilatkozik... Ahogy minden sejt az egész egyén tulajdonságait magában rejt, úgy az ember minden leki megmozdulása, nem csak néhány, kevés jellemvonást tartalmaz, hanem az ember egész lényét, amelyből egyik pillanatban az egyik, a másikban a másik sajátosság lép jobban előtérbe (Weininger: Nem és jellem i.m. 97.o). Ez okozza azt, hogy az emberek, ha ugyanarról beszélnek is, mindig eltérnek egymástól, mert véleményüket mindig a jellem határozza meg. Weininger ezért áll szemben kora pszichológusaival: számára a pszichológia nem az érzések világát jelenti, hanem a jellem megnyilvánulásait, amelyek számára az érzések válnak értelmetlenné. A modern pszichológia „ellaposodásának oka” a filozófia alól való emancipációja és az, hogy pusztán az érzékekkel és érzésekkel foglalkozik, semmibe véve ezáltal a jellemet.

V.

A nő és a férfi szexualitásában mutatkozik meg először a hasonlóság a jellemén kívül a schopenhaueri és a weiningeri gondolatban. Weininger szerint ugyanis a férfi szexuális lény is, a nő csak szexuális. Mindezt bizonyítja szerinte az is, hogy a férfi testének szexuálisan izgatható pontjai jóval kisebb helyen lokalizálódnak, mint a nőké, akiknek nemi érzékenysége úgymond az egész testre kiterjednek. (Weininger i.m. 107.o.). A férfi ezért tudja magát függetleníteni a szexualitásról, míg a nő maga a szexualitás. Ez az alapja a nő és a férfi gondolkodásbeli különbségeinek. Habár mindkettőnek ugyanazon lelki tartalmai vannak, a férfi képes mindebből következően nincs etikai „világos, határozott képzetekben gondolkodni” addig a nő csupán „henidekben „gondolkodik. (A henid Weininger által használt szó, amely a gondolat és az érzés közt helyezkedik el, egyfajta sejtés.)” A nőnél gondolkodni és érezni egyet jelent, el nem választható, a férfinál a kettő elválasztandó, a nőnek sok élménye van még henid alakban, amikor a férfinál a világosodás már régen megtörtént.” (Weininger i.m. 118.o.)

A nőnek, fejtegeti tovább Weininger, hiányzik az etikai és logikai képessége is, vagyis hiányzik az érzékek fölötti személyisége, tehát az abszolút nőnek nincs Énje (Weininger i.m.211.o.). Szinte szadisztikus örömmel hoz példákat a gondolkodás történetéből, akik egy véleményen voltak vele (Mohamed, Tertullianus, Euripidész – ami nyilvánvaló félreértése az euripidészi tragédiáknak-, vagy éppen Strindberg. Ebből kifolyólag Schopenhauerrel egyetértve- jelenti ki, hogy a nő sohasem lehet zseni. Még a kanti transzcendentálfilozófiát is segítségül hívja, csak azért, hogy bebizonyítsa, hogy a nőből hiányzik a fogalmi gondolkodás, ergo képtelen az ítéletre is. Azokra a nőkről kapcsolatos sztereotípiákra, amelyeket Weininger még felsorol a nőkel kapcsolatban, most nem reagálok, részint mert nem találom ezeket igaznak, részint pedig eléggé méltatlanok és színvonalatlanok, szinte nevetségesek.

A nőnek tehát nincs lelke, szelleme, jelleme, akarata, ebben saját bevallása szerint is Schopenhauer követi Weininger. Ilyenformán „az eredmény minden lélektan számára felbecsülhetetlenül fontos. Azt mondja, hogy a férfi lélektanát a nő lélektanától elkülönítve kell tárgyalni. A nővel kapcsolatban lehetséges a lelki élet tisztán tapasztalati ábrázolása, míg a férfi esetében

minden lélektanuk úgy kell az Énre irányulnia, mint az épület legfelső csúcsára.” (Weininger i.m.236.o.)

Weininger tehát minden esetben az egészet akarja megérteni, mert csak a női és férfi szubsztancia egysége által ismerhető meg egy adott individuum. Az egyszeri cselekvések mindig egy egésznek a különböző megnyilvánulásai. ezért kárhóztatja saját korának pszichológiáját is: „a filozófiátlan lélektan teljesen alkalmatlannak mutatkozott arra, hogy az ember valóságos megértését elősegítse és a jövőre való semmilyen vigasz sem kezkeskedhet arról, hogy ez valaha is sikerülni fog neki. Azt az egységet, amely végül az igazi végtelenség, a meghatározó darabkák kisebb vagy nagyobb számából akarták felépíteni. ... Minden pszichológia az egészet a részekből akarja levezetni és feltételezettnek beállítani. Minden mélyebb gondolkodás belátja, hogy a részjelenségek itt az egészből, mint ősforrásból folynak. Ekként a pszichológia tagadja a pszichét és a psziché, fogalma szerint tagad minden elméletet, amely róla szól. A psziché tagadja a pszichológiát.”

Weininger külön fejezetben szól a női nem két alaptípusáról, az anyáról és a ringyóról (Dirne). Az anya és a ringyó a női nemben olyan módon léteznek, mint a férfi és nő különbsége: ahogyan a férfi sem csak férfi, hanem mindig van benne nőiesség is, és a nő sem csak nő, úgy a nők mindig két típust hordoznak magukban, „egyszer az egyikből többet, másszor a másikból. Ezek a típusok: anya és ringyó. (Weininger i.m.248.o) Mielőtt félreértenék: Weininger a ringyó szó alatt nem csak az utcai örömlányt érti, hanem tisztességes lányokat, férjes asszonyokat, közéjük érteve olyanokat is, akik soha nem csalták meg a férjüket; a ringyó fogalma kb. azt jelenti, hogy utódnemzési szándék nélkül él ha csak fantáziájában is egy nő nemi életet egy férfival. Ezzel szemben az anya számára a legfontosabb a gyermek, akit teljesen odaadóan szeret, nem tekinti versenytársának a lányát akkor sem, ha a férfiak már azt csodálják helyette. „Az abszolút ringyó ellenben a gyermeket legfőljebb eszközül használja, hogy a férfi meghatottságára számító 'Anyá és gyermeke' című idilleljátszásával a férfit magához csalogassa. A ringyó az a nő, aki szükségét érzi annak, hogy minden férfinak tessék, s mert abszolút anyák nincsenek, minden nőben legalább a nyomát megtaláljuk ennek a tetszsvágnak, amely a világ egyetlen férfijáról sem mond le.” (Weininger i.m.253.o) Durvábban fogalmazva : az anyának a koitusz eszköz a célhoz, a ringyónak a koitusz maga a cél. (uo.265.o.) Weininger célja azonban ezzel a fejezettel nem az anya apoteózisa volt: éppen ellenkezőleg: számára az anya csak a fantáziátlan férfiak szemében létezik szentként, csak a moralitás emeli piedesztálra, míg a hetéra az izgalmat, a kalandot jelenti a számára. Az anya a földi életet érzi magáénak és ezzel Weininger -talan tudatalanul –átlép Schopenhauer nemi szerelemlről szóló tanainak földjére. A világ minden kárhózata, minden gyötrelmes akarati megnyilvánulása vet fenyegető árnyat a szabad akarat kiteljesedésére ebben a mondatban: „Anyának érzem, Ádám, ó, magam. „

Weiningerrel kapcsolatban még két dolgot szeretnék megemlíteni, ami a témához szorosan hozzátartozik, ugyanakkor a XIX. század végi Bécs szellemi-politikai világában is nagy hangsúlyt kapott: az emancipáció és a homoszexualitás kérdéséről.

Az emancipáció a századvég egyik legjelentősebb politikai kérdése volt. Amint fentebb már

megemlítettem, szinte mindenki hozzá akart szólni politikai, ideológiai, filozófiai, pszichológiai orvosi és természettudományos területen, így nyilván Weininger is hozzátette a nagy általános felzúduláshoz a maga gondolatait. Weininger idioplazma tanából egyenesen következik, hogy az emancipáció a férfias nők sajátja, akik magukat a férfival egy szintre akarják emelni. Ebből viszont Weininger azt szűri le, hogy a maszkulin nőket kivéve a nőknek egyáltalán nincs is igénye az egyenjogúságra. Mivel azonban a nőknek eredeti hajlama van az utánzásra, „olyanok is tanulni, írni stb. kezdenek, akiknek ez eredetileg sohasem volt a vágyuk; mert úgy látszik, hogy valóban sok nő van, aki valamely belső szükség érzésétől hajtva keresi az emancipációt, ezekről amazokra megy át a műveltségre való törekvés, s így a női stúdium divattá lesz s a nőknek maguk közt való neveltséges agitációja végül mindezzel elhitheti valódiságát annak, ami a jó háziasszonynál gyakran csak tüntetési eszköz a férj ellen...” (Weininger i.m.86.o) Láthatóan Weininger teljesen félreérti az emancipációt, mint politikai mozgalom és mint felvilágosult eszme lényegét, mert nem tud kiszabadulni saját gondolatrendszer korlátai közül. Az emancipáció igazi lényege a Gironde liberális eszméi között keresendő, akik a rousseau-i filozófia általános akaratával szemben a sérthetetlen, jogilag független liberális lényeként él(het)ték életüket, tekintet nélkül nemre, korra, származásra.

A másik kérdés a homoszexualitás: mind a két szerzőnk a filozófiájukat koherenssé tevő bátya mögé bújt: Schopenhauer azért elnéző az antik homoszexualitással, mivel szerinte a szexuális élet célja a faj fennmaradása. Ennél fogva az idősebb férfi és a fiatal fiú szerelme helyeslendő, mert a korosabb fél már amúgy sem lenne képes a fajt gyengülő nemzőképességével erős utódokkal ellátni. Weininger ezzel szemben a saját elmélete szerint a férfi homoszexualitást azzal magyarázta, hogy a nemileg nőiesebb férfinak szüksége van egy férfiasabb társra, pl. egy 46%-osnak egy 54%-osra. Megjegyzem, hogy anemi meghatározottságon nem lehet változtatni, ezért a pedagógia is, amely azzal próbálkozik, hogy az első nemi jelleg szerint fiúnak született gyereket fiúnak nevelje, okvetlenül kudarcra van ítélve a pubertáskor eljöttkor. Weininger szerint a fiziognómika lehetne alkalmas a homoszexualitás felismerésének igazi módszertani kidolgozására, ám erre művében már nem vállalkozik. Számára a homoszexualitás, amely oly divatosá vált a századfordulón, mindössze tény, jelenség.

A fentebbi eszme-futtatásból is látszik, hogy a két gondolkodó véleménye meglehetősen közel állt egymáshoz, annak ellenére, hogy Schopenhauer egy filozófiailag konstruált immanens rendszert hozott létre, míg Weininger a természettudományos alapokkal bizonyított fiziológiai-pszichológiai konstrukció felé hajlott. Ennek az oka azonban abban keresendő, hogy a korban a neokantiánus iskola úgyszólván megkerülhetetlennek számított. Tudjuk –és a Nem és jellemből is kiderül – hogy Weininger jól ismerte a schopenhaueri filozófiát, (hisz gyakran hivatkozik rá), azonban a saját nagy vállalkozásához, a filozófiai pszichológia kialakításához már nem volt szüksége rá, ezért Schopenhauer Weininger művében mindig csak influence maradt. Vajon milyen pszichológiai viták folytak volna a XX. század első évtizedeiben Freud, Swoboda és Weininger között, ha utóbbi szíven nem lövi magát 1903-ban? Mint annyi hiába feltett kérdésre, erre sem kapunk választ, de szerintem pezsgőbb lett volna az élet a bécsi kávéházakban.

